

אור הצפן

שיחותיו והנהגותיו של אדמו"ר הגה"ח

מרן נתן צבי פינקל זצ"ל.

יוצא מזמן לזמן בסלבודקה

על ידי הרב י. א. שער

הרב א. גרודזינסקי

כ"ט שבט תרפ"ח.

קובנה

בדפוס „לאימעי" רחוב המכבים, נר. 1.

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

תוכן הענינים:

א	.	.	.	.	.	.	.	.	הצנע לכת
ה	.	.	.	.	.	.	.	.	מדה אחת ממדותיו
ז	.	.	.	.	.	.	.	.	חסד התורה
יב	.	.	.	.	.	.	.	.	אהבת חסד
טו	.	.	.	.	.	.	.	.	מקורו של חסד ושכרו
כ	.	.	.	.	.	.	.	.	מדה אחת ממדותיו
כג	.	.	.	.	.	.	.	.	ערכו של חסד
כו	.	.	.	.	.	.	.	.	ערכו של חסד ב'
ל	.	.	.	.	.	.	.	.	חסד ישראל
לג	.	.	.	.	.	.	.	.	עומק הדין
מ	.	.	.	.	.	.	.	.	חיים
מג	.	.	.	.	.	.	.	.	חסד בטוי אמונה
נ	.	.	.	.	.	.	.	.	חסד ביחס לרעים
נה	.	.	.	.	.	.	.	.	הרצאות והצעות

הצנע לכת

בא מיכה והעמידן על שלש וכר עשות משפט
זה הדין, ואהבת חסד זה גמ'ה, והצנע לכת
זה הוצאת המת והכנסת כלה.
(מכות כד.)

היסוד השלישי שהעמיד מיכה לאחד מיסודי התורה –

הצנע לכת -- אינו מעורר בנו שום ספק מה הוא, הלא הוא:
שלא יפרסם האדם את מעשיו הטובים לבני אדם, איש כזה
שאינו מפרסמם אלא מצניעם, עושה מה שעושה מן הטוב
בהסתור ובחשאי, זהו צנוע.

אם נניח שכך הוא הרי זה סותר את שני יסודות הקידמים
לו, עשות משפט – ואהבת חסד, כי עשות משפט זה הדין, דבר
המסור לב"ד הוא ענין של פרסים, ואינו עולה על הדעת לומר
שיעשה בהסתור ובצנעה, ומה גם את זה שחשב מיכה הנביא
לעמוד השני – חסד – אשר כפי רוב המעשים שנעשים וכפי
רוב מקבלי הטוב כן תגדל אהבת החסד, וכל מה שיגדל החסד
ויתפשט, יותר כן יודע ויתפרסם, למשל חסדו של אברהם אבינו
ע"ה שביטו ה' פתוח לרוחה לארבע רוחותיו לכל עובר ושב
האכיל השקה והיטיב עמו, לאלפי אנשים הראה חסדו והיטיב
עמם האפשר להצניע מעשיו ולהיות צנוע, לבד זאת מצינו
בחנו"ל חוב על המיטיב שיגלה ויודיע לחברו את החסד שעשה
עמו כאמרם ז"ל הנותן מתנה לחברו צריך לחודיע (שבת יא
וביצה טז) מפני שזה חלק גדול וחשוב במעשה החסד, שמתוך
כך ידעו אביו ואמו שהוא אוהבם ויתרבה חבה וריעות
בישראל, (רש"י שם בביצה גכ"ה הנותן פת לתנוק) אם שאין

לגלות כמובן למי שאין לו שום שייכות ישראל לזה. בכל אופן לא שיסתר הדבר מבני אדם וישאר נעלם. ואם כן מהו המובן של הצנע לכת שנוכל לומר על זה כי נסתר ונעלם מאחרים ורק העושה הוא לבדו יודע מזה?

אמנם מחוץ דברי חכ"ל הנזכרים מתבאר לנו דבר חדש. כי לא רק בדברים מכוסים ונסתרים מעינינו יהיו העושה לצנוע. כי הלא הצנע לכת זה הוצאת המת והכנסת כלה לחופה מעשים כאלו אינם נעשים בהסתר ובהצנע. שמבטלין ת"ת עליהם בכדי להשתתף בהם להרבות בכבודם. ואת זה דוקא חשבו לעיקר גדרו של הצנע לכת. דברים הנעשים בקול קולות יהיו בהצנע. ודברים הנעשים בצנעא למדו שם בק"י. והלא דברים ק"ו ומה דברים שאין דרכן לעשותן בצנעא אמרה תורה והצנע לכת. דברים שדרכן לעשותן בצנעא על אהת כמה וכמה (שם מכות וסוכה).

היוצא לנו מזה כי אין הצניעות רק במה שיכסה ויעלם את המעשה עצמה של הטוב. אלא במה שמכסה החלקים המצטרפים אל כל מעשה מסבת כחות הנפש של העושה. חלקים אלה נמצאים למרבה במעשים היותר גלויים ומפורסמים. כי כל מעשי האדם הנראים לנו, ואשר אנו מעריכים אותם ומחליטים עליהם הרצוים הם או אינם רצוים. עשה מצוה או עבר עבירה. בטל מצוה או נוהר מעבירה. השקפתנו בזה רק על דבר מסוים. כשאומרים מעשה זה רצוי כוננתו על כל המעשה כמו שהוא עתה גמור ומסוים לפנינו. אבל האמת כי כל מעשה הוא צרוף מהרבה חלקים דקים. כל תנועה של אבר מאברי האדם חלק היא מהמעשה ומביעה את חפץ לב עושי. בה ועל ידה משתקפים הנימים היותר דקים שבנשמתו ומגלה לנו

את עומק לבו ושונים הם חלקי מעשה אלה אצל כל איש ואיש כפי מעלת נפשם וגודל רוחם ותכונותיהם. יש ששני אנשים עושים דבר טוב אחד אבל זה שואף לפרסום וזה לא זה שואף לגמול וזה לא תוצאת מעשיהם אחת נעשה מעשה הטוב אבל אופני העשי' שונים הם וחוסר ההבעה של פרסום העושה אינה חסרון כלל במעשה הטוב מעשה המשפט והחסד נעשה בשלמות גמירה כל אחד כראוי לו. אף אם הוא מדברים הנעשים בפרהסיא גם מבלי חלקיב אלה ולא לבד שאינו מחסר במעשה החסד מאומה אלא אדרבה מיסיף שכלול והשלמה כי בהתערב רגש של אהבת עצמו או בקשת הועלת לעצמו במעשה חסד לחברו הרי זה פוגם באהבת חברו וממעט את החסד וכל מה שיטהר האדם את לבו מאהבת עצמו שכל מה שיעשה לטובת חברו יהי נקי מאיזה פני' עצמית אוי יגיע למדת החסד בשלמותה ואהבת חברו תהי' בלי פגימה כל שהיא וכן בדברים הנעשים בפרהסיא כמו הכנסת כלה צריך להעמק ולבקש את הטוב והנאה שבדבר לא למעט בשמחה ולא להסתיר מעשיו אלא מהו ההצנע לכת. אף גם שם צריך הצנע לסעוד במדה נאה ולשמח במדה נאה ולא להנהיג קלות ראש בעצמו (לשון רש"י סוכה מ"ט) לכון את המדה שהיא נאה ביותר ותנועה הכי קלה במעשיו תהא לשמח רק את חברו ולא את עצמו וזה אינו נראה מוצנע ומכוסה מבני אדם.

* *

השקפה כזאת על הצנע לכת מביאה שנוי ערכין בדבר ומרימה למדרגה עליונה הצנע בתוך הפרסום הוא במחשבה

ובמעשה מחשבת האדם הרגשותיו הפנימיות שונים הם אצל בני אדם ושינוי זה מתבלט בכל מעשה ופעולה וכפי ערך הרגשותיהם כן יתרבה או יתמעט ערך ההצנע לכת כי כונתו והרגשת הלב נעלם מאחרים זהו רק חלק המחשבה שבמעשה זכותה – גדלותה – וטהרה ההרגשה המובא בחזו"ל שער יחוד המעשה מה שהוא ז"ל קורא לו „חלק המצפון" מלה היותר מכונה להענין וההצנע שבמעשה להסתיר ולהצניע כפי האפשר חלקים ממנה אף בדברים שחובה היא לעשותם בפרסום שלא יעשה ויראה שום תנועה קלה מכל רמ"ח אבריו שאינה חלק ממעשה הטוב עצמו וע"ז נאמר – הצנע לכת – הצנע את עצמך אף במעשיך היותר מפורסמים.

מדה זו של הצנע לכת לבד מה שיש בה בריחה מן הכבוד וענוה שגדולה ככל המדות יסוד מדה זו הוא טהרת הלב ויחוד המעשים לשמו ית' ומדה זו אינה מעלה פרטית אלא תכלית השלמת האדם עבודת ה' בלב שלם וטהור. ומפני זה חשבה מיכה הנביא לאחד משלשה יסודי התורה.

מדה אחת ממדותיו.

השיחה הנדפסה היא אחת משיחות אדמו"ר זצ"ל, וגם אחת ממדותיו. כל מי שזכה להיות קרוב לרבנו הגדול אף זמן קצר, ולהתבונן במעשיו, הי' רואה שמדה זו – הצנע לכת – היא יסוד כל המעשים שלו. בגאונות נפלאה התנהג בה. הי' רואה ואינו נראה, וצניעותו היתה הצנע בתוך פרסום.

מטרת חייו מיום שעמד על דעתו, היתה הרבצת תורה ומוסר, עבודה ענקית עבד על שדה מטרתו זו בלי הרף. כל הגה פיו כל מעשה הי' מוביל למטרה הנזכרת. יותר מיובל שנים עמד על משמרתו משמרת הקידוש, העמיד תלמידים לאלפים, יסד ישיבות חדשות, חדש את אלה שהיו מכבדי, ונתן להם צורה חדשה, עליונה ונשגבה, ישיבות פולין, ליטה וזמוט המה פרי יצירתו, והשפעתו, דברים כאלו אינם נעשים בחשאי ובהסתור, מפעלים כבירים ועבודה ענקית אינם דברים של צנעא, ובכל זאת הנכר מי פעל ועשה כל אלה, הידע איש כי הוא הוא המחולל היוצר והמחדש? הוא נשאר מן הצד ואיש כמעט לא ידע אותו.

הנה ישיבת סלבודקה יצירתו היותר גדולה, יסדה טפחה, אף גדלה, את נפשו מסר עליה, הי' מורה ורבה ומנהיגה קרוב ליובל שנים, הרימה למרום גבהה, היו זמנים שקרוב לחמש מאות תלמידים מכל קצוי ארץ למדו בה, ובכל זה כלפי חוץ – כלפי העולם הגדול לא הי' כמעט ידוע.

מדה זו שהיתה ליסוד מעשיו ופעולותיו – הצנע בתוך

פרסום-נראתה גם בחייו הפרטיים. רבנו זצ"ל שחי חיי פרישות עשיריות שנים פרישות מחיי משפחה. פרישות מעניני ממון. פרישות מעניני כבוד. לחץ ודחק במדה מרובה. ובכל זה לא הי' נכר עליו כל אלה גם לתלמידיו היותר קרובים בחכמתו הגדולה היו מסתיר דחקו ופרישותו. על ידי עשירות מחשבותיו ושפעת רגשותיו. אור פניו המזהיר לכל איש. אהבת אדם שהתבטאה אצלו בכל תנועה ודבור. שמחת הנפש ועונג הרוחני שהי' ממלא את לב כל אלה שבאו בקרבתו.

ולא לבד שהצניע אף מתלמידיו את פרישותו וחסידותו. אלא גם את הנגלה והמפורסם שהוא מורם ורבם הסתיר מהם. כאב עם בנים התנהג עמהם. ולא למד אותם כרב לתלמידים. זו הדרך לכו בה. אלא הטעים את כל דבר. בשכלו הגאוני. במתק שפתיו ונועם אמרותיו. עד אשר נתמוזגו בשכלם. ותהי אצלם להכרה עצמית. ומעולם לא נשמע ממנו. אני גוזר כך. אני מצוה כך. אלא הי' מרגלא בפומי. כך נוהגים פה. כך מדברים בסלכודקה. מנהג הישיבה הוא. כאלו כל זה נעשה על ידי אחרים. ולא הי' נכר שהוא הוא המציה והמנהיג.

אהבתו הגדולה והנפלאה לתלמידיו. הבליעה את כל הדברים הכי קשים. גם התוכחות היותר חריפות. והיו מרגישים בהם. אך ורק דאגת אב ומסירותו לבניו היקרים והחביבים לו כבבת עינו. גם היום שאנחנו מצטערים על שנלקח מאתנו עטרת ראשנו מורנו ורבנו הגדול. מרגישים אנו שנשארו יתומים באין אב. יותר ממה שראוי לנו להרגיש שאין לנו רב.

בגאון חכמתו עלה בידו להצניע את גדלות אישיותו מכל העולם. וגם מתלמידיו הקרובים שעמדו במחיצתו. ורק יחידי סגולה מתלמידיו הגדולים. שהלכו בעקבותיו והשתדלו לעמוד על דעת רבם. השיגו אחד מני אלף מהנהגותיו הנפלאות וממעשיו הצנועים. והרבה הרבה נשאר נסתר ונעלם

חסד התורה

מדה זו של חסד, השכל מחייבה גם בלא צווי התורה, ולמה צותה התורה עלי, אלא שהחסד של תורה שונה לגמרי מאותו חסד שהשכל מחייבו, שכל האנושי מחייב להרגיש את צער חברו, עניו, חלישותו, ולהשתדל להטיב עמו, להפג צערו, להעשירו, ולחזקו, אבל התורה דורשת מהאדם לא להסתפק בחיוב זה, אלא להרגיש גם בצער חברו, מה שחברו בעצמו איננו מרגיש, מפני סבת מצבו הפרטי שנתחנך בו, או מהשפעת מצב הכללי של סביבתו, להטיב עמו אף-בזה, כי בתוך תוכו, בעומק עמקו של לבו, יש יסוד להרגשת חסרון זה, כשישתחרר מטבע חנוכו או מהטבע אשר ירושה היא אצלו מדור דור, מהשפעת הצרות והסבל שכל עמו חי בהם זה מאות שנים, הרגשה עמוקה כזו מחייבת התורה, כל איש ישראל חייב להרגיש אותה, ולהשתדל להטיב לחברו לפי המדה שהיא מחייבת, כי גם הרגשות אלה חלק מהחיים המה, ובעומק פנימיותו האדם מרגישם ודורש מלואם.

איתא בב"מ פ"ג מעשה ברבי יוחנן בן מתאי שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו אמר לו בני אפי' אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב אלא וכו' צא ואמר להם ע"מ שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד, פועלים אלו שלא טעמו טעם עושר מימיהם, ורבים עניים בני עניים הם, אם יש להם לחם צר ומים לחץ בכל יום שמחה גדולה היא אצלם, לאנשים אלו אם אתה נותן להם כסעודת שלמה בשעתו, לא יצאת ידי חובתך, דרישה יותר גדולה יש להם בענין מזונות, דרישה שגם שלחן מלכים אין בכחו למלאותה.

מפני שהן בני אברהם יצחק ויעקב. האם יודע הוא הפועל מדרישה נפשו וזאת—לא ולא מרחק גדול מבדיל בינו ובין ידיעת הרגשה זר אבל התורה מרגשת אותה עד עמקה ואומרת עליו שסעודת שלמה אינה נקראת מזונות אצלו. ואם בנו פסק עמהם לתת להם מזונות מוכרח הי' לחזור אצלם ולומר להם שאין להם עליו אלא פת וקטנית בלבד.

עמק הסתכלות התורה בנפש האדם ובהרגשותיו נותן מקום לחסד של תורה מה שאין בשכל האנושי שום מבוא בו חסד כזה מצינו אצל אבותינו הקדושים שקימו את כל התורה עד שלא נתנה.

איתא בגמ' (שם פ"ו) למימרא דסעודתא דאברהם אבינו עדיפא מדשלמה והכתיב ויהי לחם-שלמה וגו' ומתוך התם תלחא תורי לתלתא גברי. הכא לכל ישראל וכו'. ולמה לי תלתא תסגי בחד א"ר חנן בר רבה כדי להאכילן שלש לשונות בחרדל אורחים אלו שכערביים נדמו לו שמשתחיים לאבק רגליהם—האם לא יספיק להם סעודה של חמאה וחלב ובשר של בן בקר רך וטובו—אבל אברהם אבינו מצא לנחוק להמציא להם גם עונג בסעודה מה שלא הי' בסעודת שלמה בשעתו להאכיל לכל אחד לשון בחרדל. המצאת עונג כזה היא תוצאה ישרה מעומק הסתכלות בנפש האדם והרגשותיו. נפש זו שנחצבה משמי מרום—חביב אדם שנברא בצלם (אבות פ"ג)—אין קץ לעשירותה ועומק דרישותי' ובכן אין האדם רשאי להגביל את רוחב לב זה. אלא אדרבא חייב להעמיק לחפש את מצפוניו. ולגלותם. חוב על האדם לנער את אבק העב שנצבר עליו זה כמה ממצביו השונים ומהשפעת חיי הפשטות והגסות של הסביבה אשר חי בתוכה. עבודה רבה היא גלוי נסתרות אלו. רק אמון פדגוגי יכול לפענח בעלמות כאלה. שהמה לפעמים גם ירושה של הרבה דורות. אבל

אותו האדם המכיר את חברו כמו שהוא באמת ומודדו במדה של גדלות הראוי לו. אין קץ וגבול למעשה החסד שהוא מוצא חובה בפשטו לעשות לו. ואם אותו מקבל הטוב אינו מוצא את עצמו לראוי ומסוגל לטובה כזו. כי עוד לא התרומם ממצב פשטותו והגשמתו. ראוי הוא לרחמים גם על חסרון הרגשה זו. כי העשיר שאינו יודע מעשרו הלא עני הוא. אבל האם בשביל זה יגרע חלקו? לא! האדם שבא לכלל הכרה כזו צריך לתן לחברו לכה"פ כל מה שבכוחו וביכולתו לתת. ואם ביכולתו של אברהם היתה לענג אנשים בעונג יותר גדול מסעודת שלמה בשעתו. הלא חובה עליו למלא את הדרושה העשירה של נפשות אלה.

אהבת חסד של אברהם אבינו נפלאה היא ביותר. כשאנו מעיינים באיזה מצב הי' אזי חולה מסוכן. שלישי למילתו. עד שהקב"ה הוציא חמה מנרתיקה כדי שלא להטריחו (שם פ"א) ולכאורה אדרבא יטריח עצמו ויטול שכר יותר. כי לפום צערא אגרא! אלא שהי' מסוכן כ"כ ששינה הקב"ה סדרי בראשית כדי שלא להטריח אותו צדיק. אבל אהבת חסד של אברהם לא הניחה לו להיות יום בלא אורחים. לא פטר עצמו בטענת אונס אפילו כגון זו. שדרי' לאליעזר למיפק לברא נפק ולא אשכח אמר עבדא לית ליה הימנותא (שם)—עבד זה שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים. לית ליה הימנותא. אם איננו מוצא אורחים—נפק איהו. לא המתין עד שהאורחים יבאו אצלו ואז יתן להם את סעודתו היותר חשובה משלחן מלכים. אלא רדף אחריהם המציא להם פתחים בכל צד כדי שלא יצטרכו לפסוע גם פסיעה יתרה סביב ביתו. שלח שלוחים אליהם. הלך בעצמו לחפשם. ובאיזה זמן ומצב בשעת סכנה כזו שמן השמים פטרוהו מעשית חסד. ולא פטור בלבד יודע הי' הקב"ה שאברהם לא יחדל מעשות חסד בשביל פטור שלו. לכן הוציא חמה מנרתיקה שאורחים החפצים

להנות מסעורתו של אברהם לא יוכלו לבא שמה אבל אהבת חסד שלו הציקתו כל כך עד שראה הקב"ה בצעריו הגדול ממה שחסר לו עם מי להטיב ושינה עוד פעם סדרי בראשית להמציא לו מלאכים בדמות אנשים כדי שייטיב עמם. זו מדרגת אהבת חסד של תורה.

ומה שמפליא ביותר הוא מה שאמרו (שם) כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו עשה הקב"ה לבניו בעצמו וכל מה שעשה אברהם ע"י שליח עשה הקב"ה ע"י שליח. נראה כאלו היתה גם איזה תביעה על אברהם על שלא עשה הכל בעצמו בלי שום שליח. גם במצב סכנה כזה שהי' פטור וכמעט אסור אבל אם עשה בעצמו הי' לו לעשות הכל. אף שלצורך האורחים יותר טוב שיעשו רבים משיעשה יחיד כי אז נעשה הכל במהרה כמו דקמא קמא דמטיא איתי קמייהו (שם), אבל בשביל כבודם יותר טוב הי' שיעשה הכל בעצמו. ובאיזה אנשים הכתוב מדבר באותן שכעריבם נדמו לו. שאבק רגליהם הוא סמל גדלות אלקות שלהם. לאנשים כאלה דרוש מתן כבוד כזה שנשיא אלקים יטריח עצמו עבורם בכל פרט ופרט גם בשעת סכנה גדולה.

על חסד של תורה כזה אמרו חז"ל חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי חובת איש ישראלי להשלים מעשיו כמו שהשלימו אותם אבותינו הקדושים. חובה עליו להכיר את דרישת לב חברו היותר עמוקה דרישה שאין חברו יודע ממנה כלל ואין לו הרגשה בחסרונה. דרישות כאלה צריך האדם להכיר אותם ולמלא אותם בכל גודל יכלתו.

* *

מדה זו של אהבת חסד לבד מה שחדשה התורה בה דברים שאין מקבל הטוב מרגיש בחסרונם. ישנם גם חדושים גדולים באותן דברים שאדם מרגיש בחסרונם. דעת בני אדם בעשית חסד הוא באופנים כאלה להציל עשוק מיד עושקו. חולה מחלייו. עני

מעניי על אנשים אומללים האלה מרגיש האדם חובה להטיב את מצבם, אבל לעשירי ומה גם לעשיר מופלג, לא לבד שאין האדם מרגיש חמלה ורחמים עליו, על מה שחסר לו נגד עשירים יותר מופלגים ממנו. אלא דרכו של בני אדם עוד להתקנא בו על אותו מעט שיש לו, אבל התורה אומרת גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שצדקה לעניים, גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים (סוכה מ"ט) אהבת חסד צריכה להיות גם לעשירים היותר גדולים, להמציא להם אותו התענוג והעושר שיש לעשיר יותר גדול ממנו, מפני שגם עשיר מרגיש א"ע עני לעומת עשירים יותר מופלגים שישנם בעולם, ולא חסד בלבד אלא גם צדקה שהיא רק לעניים ולא לעשירים, גם אותה מצוה אינה דוקא לעניים מדוכאים שאין להם אף מזון סעודה אחת וכדומה, אלא גם לעניים כאלה שנחשבים אצלנו לעשירים, שיש להם בית וכלי בית הרבה ואפי' הם של כסף וזהב אבל אין להם קרן כדי שיתפרנסו הם ובני ביתם מהריוח (י"ד סי' רנ"ג) ומכיון שדעתם רחבה ביותר חפצים הם גם סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, דברים הראויים לעשיר היותר מופלג בעולם, אם יחסר זאת לאדם חובה של צדקה להמציא לו את כל אלה, «אשר יחסר לו» כתיב כדאיתא בכתובות (פ"ז) והובא בהרמב"ם פ' ז' מהלכות מתנות עניים להלכה.

דבר גדול כזה אף אם דעת האדם הי' עומד על זה הי' נקרא מכבד את הבריות, לא בנקל הוא להבין במאמר חז"ל «הזהרו בכבוד חבריכם» אופן כזה, להמציא לחברו עבד לרוץ לפניו שהוא מעין כבוד של שרים גדולים, אבל בכל אופן נתינה של כבוד היא, והתורה אומרת אחרת, כל דבר שחסר לאדם והוא כבר מרגיש בחסרונו יהי' איזה כבוד שיהי' אין זה נתינת כבוד אלא נתינת צדקה שהרי עני הוא באותו דבר, זו היא צדקה שהיא רק לעניים—ומזה נוכל להבין מהו החסד שעליו צותה התורה—אף לעשירים.

אהבת חסד

כי באור פניך נתת לנו תורת חיים ואהבת חסד. האהבה לחסד מתנה חשובה היא מאת השי"ת לעמו ישראל. נטע בלבכם אהבה לחסד. הנאה מעשית חסד, והם מתאווים להנאה זו תמיד. וע"י מדה טובה זו נכרים הם בין שאר האומות, ומובדלים מהם. גומלי חסדים" אוהבים לעשות חסד עם בני אדם, ולא גומלי חסדים רק מתוך הכרה שהוא מקים מצוה מעשית כמו ציצת ותפילין, ולא רק מפני שהוא אוהב את הבריות, שמח בטובתם והוא נהנה ומתענג לראותם שמחים וטובי לב. נהנים מטוב העולם, ובשביל זה עושה חסד עם אלה שאוהבם, כדי שיתענג לראותם בשלוחם אחרי שימלא מחסורם. אלא גומלי חסדים מתוך נטי" נפשית פנימית. אהבה לחסד, הוא נהנה הנאה מרובה בעת שעושה חסד, מיצירת חסד בעולם, מה שהוא מהפך את הרע לטוב, מעני לעשיר, מאומלל למאושר, הוא אוהב את החסד כמו שהוא אוהב חכמה, והוא עושה חסד אף עם אלה שאינו מכירם ואינו אוהבם ואף עם הפחותים שבבני אדם. מפני שמעשה החסד הוא העונג היותר גדול בשבילי, והוא מתאווה ומשתוקק להנאה זו כמו להנאות אחרות, וכל מה שמרבה להטיב ולעשות חסד הנאותו מתגדלת ותשוקתו מתחזקת להוסיף במעשה החסד, להרחיב את פעולותיו ולשכללם עד שכל לבו ונפשו מסורים לאהבה זו ולמעשים אלו, והוא מדקדק בפעולותיו, שיהיו בתכלית השלמות. שהחסד יהא שלם ומשוכלל, שלא יהא בו פגם, ושיהא נקי מכתם, כשעושה חסד עם חברו הוא נזהר שלא ירגיש חברו שהוא מקבל חסד ממנו "מתנת בשר ודם" כי הלא יצטער מזה ויעלב, הצער יפגום את ההנאה שבחסד, ונמצא שלא עשה עמו חסד שלם, ע"כ הוא נזהר שלא יפגום את החסד בהבלטה זו שהוא נותן לו, שלא ירגיש חברו את היד הנותנת, שלא יתערב בהנאת חברו אף צער כל שהוא, וזהו העונג הכי גדול בשביל נותן החסד.

אם חסדו הוא שלם בתכלית ההטבה, אם עלה בידו להנאהו באופן זה שלא ידע מי הנאהו, ונדמה לו כי הוא נהנה משלו ולא נתנו לו כלל, מפני שאז הנאתו יותר גדולה, והחסד הוא לפי הנאה, ולא רק בזה הוא נזהר שלא יכניס ויערב צער בהנאה, אלא אף אם בנוגע למקבל החסד יצא ידי חובתו על צד היותר טוב, כשיעשה עמו חסד לא ירגיש, יעלים ממנו שהוא נותן לו, עדין הוא נזהר שהחסד יהא שלם ונקי מסיגים ופסולת, שלא יכתים את החסד, בכונה ומחשבה צדדית בנטי' לכבוד ופרסום, כי בהתערב מחשבה זרה או רגש פסול הם מקטינים את החסד מגרעים ממנו, גוזלים הודו ותפארתו, האוהב את החסד המתענג ממנו הנאה רבה משתדל בכל כחו שיצא מתחת ידו חסד שלם ומשוכלל כאות נפשו, נקי משמץ מחשבה שלא לשם חסד, מיום ליום, מפעולה לפעולה הוא מתחכם במה לשכלל ולהדר את החסד, אדיר, חפצו ותשוקתו לחסד שלם ומשוכלל, ותשוקה זו נובעת מעומק הנשמה הישראלית, על כן אנו רואים גם אצל אלה מבני עמנו שנתרחקו מתורתנו הקדושה, בכל זאת נדיבי לב המה גם בצנעא עושים חסד בהסתתר ובעצה לבל יודע לאיש מעשיהם.

אהבה כזו לחסד, שמקורה הנשמה הישראלית, איננה מסתפקת בחסד של חיי שעה במה שימלא לחברו את מחסוריו החמריים, כל צרכי החיים ותענוגיו, אלא כשמהנאהו הנאה חמרית תשוקתו מתחזקת צמאוננו לחסד מתגבר להטיב עמו לעד ולנצח, להחיות את נפשו לעשות עמו חסד רוחני, להשכילו, ללמדו דעה ובינה, להוסיף לו הכרה ודעת אלקים כי הלא זה כל האדם, דא חסר מה קני עקר החסד הוא רק כרוח ובנפש, ואמרו חז"ל משל למה"ד לעירוני שנשא בת מלך אם יביא לה כל מה שבעולם אינם חשובים לה כלום שהיא בת מלך, כן הנפש אלו הבאת לה כל מעדני מלך אינם כלום לה שהיא מן העליונים (קהלת רבה) כל מעדני החיים ותענוגיו אינם כלום אצלה, ומה היא הנאתה התעלות רוחנית

התרוממות. ובשביל זה האדם האוהב חסד משתדל להשפיע דעת ויראת אלקים על כל שומעיו, שיפקחו את עיניהם, יראו ויבינו את האמת. מלמד את חברו תורה כי אין רעב אלא הרעב לדברי תורה מוכה את חברו במצות כי אין ערום אלא מן המצות. וזהו עקר החסד חסד רוחני שהוא לעד ולנצח. חסד כזה מצינו אצל אברהם אבינו שהגיע לשלמות המדה של אהבת חסד. נטע אשל בבאר שבע, אכילה שתיה ולוי לכל. עובר אורח בלי שום הבדל כלל. והספיק את כל צרכיהם, אורחים אלה שעזבו בתייהם והלכו בדרך. חסר להם שלותם ותענוגיהם, ובביתו של אברהם אבינו התענגו על כל טוב יותר מאשר הי' להם בבתייהם, לא הסתפק אברהם אבינו בחסד זה שעשה עמהם שבני אדם נהנים ומתענגים מסובו עדין חסר להם העקר, אינם יודעים את עצמם, רום ערכם, נהנים מן העולם ואינם מכירים את בורא העולם, וכי זו היא הנאה, אם אדם ביקר לא יבין נמשל כבהמות, הנאה של בעל חי אינה הנאה אצל אדם, ואם כן עדין לא עשה עמהם חסד אותו החסד שהם זקוקים לו, לכן התאמץ להשכילם ללמדם שהקב"ה ברא את העולם והוא מנהיגו, רום מעלת ערך האדם שלא נברא אלא להתענג ולהתעדר מזיו שכינתו, לחיות בנועם ד', תורה זו הי' מלמדם, עשה נפשות, אותם שמקודם כבהמות נדמו נעשו בני אדם שחכמתם מרובה, את הנפש אשר עשה."

זהו חסד אברהם לא רק להזמין להם תענוגים, עקר החסד הוא במה שמעלהו למעלה באורח חיים ומצילו מבאר שחת, זהו הסמל לחסד אמתי שכן אברהם משתוקק לו, לעשות חסד מעין חסד אברהם, נהנה ממעשה החסד ומשתוקק לו, להטיב עם בני אדם שיהיו מאושרים לעד לעולם.

אהבה כזו לחסד מתנה היא מאת הקב"ה לעמו ישראל.

מקורו של חסד ושכרו

רבן גמליאל בנו של ר' הנשיא כשנמול אבינו אברהם ליום השלישי הי' לו כאב הרבה מאד למכתו מה עשה הקב"ה לנסתו נקב חור אחד מתוך גיהנם והרתיח את העולם כיומן של רשעים. (פרקי ר"א)

אברהם אבינו הסתכל בבירה. חקר ודרש עד שנגלה לפניו

בעל הכירה הכיר את פורא העולם ומנהיגו למד את דרכיו. הנהגתו בעולמו עד שהגיע לאותה הנקודה המרכזית הנראית ביצירת העולם הויתו סדורו והנהגתו. "עולם חסד יבנה" כל מה שברא הקב"ה תוכנו וצורתו חסד. כל פרט וחלק מהבריאה מלא חסד מיוחד באפיו שאין בזולתו. והבריאה כולה היא הרכבה נפלאה של חסד בחסד. "חסד ד' מלאה הארץ".

ומכיון שנברא האדם בצלם אלקים חובתו ומטרתו ללכת בדרכי ד' להדמות לקונו "מה הוא אף אתה" כמו שהקב"ה בנה עולמו בחסד אף האדם חייב לבנות את העולם בחסד. מדה זו צריכה להקיף את כל מעשיו ומפעליו. חקב"ה מטיב עם בריותיו. משביע לכל חי רצון לכל אחד ואחד לפי טבעו. תכונתו ורצונו. אף האדם מחויב להטיב לכל היצורים לכל אחד באופן וסגנון המתאים לו. ולא דבר קל הוא למלא חוב כזה. נחוץ להתחכם ולהתעמק במהותו של מקבל הטוב. בכחות נפשו. בלבעו וברגשותיו. ולעשות עמו חסד הראוי לו. ואחרי שהתעמק אברהם אבינו במהותו של האדם הנברא בצלם אלקים הכיר. שכבוד ותענוג מלכים הוא החסד הראוי לכל אדם. ה' גומל חסד לכל איש מכניס כל אורח בביתו. מאכילו. משקהו ומכבדו בכבוד מלכים. אברהם אבינו אב העולם משמש את הפחות שבפחותים המשתחוה לאבק רגליו.

מה עשה הקב"ה לנסתו נקב חור מתוך גיהנם והרתיח את העולם. העולם נהפך לתנור לוהט. גיהנם בני אדם לא יצאו בדרך ואינם זקוקים לחסד של הכנסת אורחים. פטור הוא ממצוה זו לפי השגתנו. חוב הוא להטיב למי שחסר לו הטוב. וביום זה שכל אחד ישב בביתו אין מקום לחסד של הכנסת אורחים לכאורה.

מה עשה אברהם אבינו ישב בפתח האוהל, יושב ומצפה. מדת חסדו לא הגיע לקצה. תורת חסדו לא נסתימה. מפני שלמדה ממקור החסד ותורה זו אומרת עשה חסד כחסדו של הקב"ה מה הוא אף אתה.

לא זהו חסד שלם אם יש כבר מצפה לחסד, זקוק לו. חסד הוא כחסדו של הקב"ה. ברא את האדם בכדי להטיב עמו, יצר את החסד עוד קודם בריאת האדם, מה הקב"ה הזמין עולם נאה קודם שברא את האדם, הכין את החסד והטוב, אף אזה, גם האדם מחויב להכין את החסד, לצפות לאפשרות עשות חסד, ואם איננו יכול למלא תפקידו זה לא הגיע לשלמותו. אמר לו לאליעזר קום חזי בשוקא אי אתו אורחים קם חזא אתא לגבי אמר לא אתן אמר אברהם עבדי לית בהן הימנותא קם נפק איהו לא חזא(ב"מ פ"ו) נשתנה הטבע, גיהנם בעולם, אין עובר ושב, נטלה ממנו האפשרות להטיב, להדמות לקונו, מוכן ומזומן הוא לעשות חסד אבל לברא מקבל חסד אין בכחו, את החלק הראשון של מעשה החסד קים בשלמות, הכין את החסד, אבל את החלק השני איננו יכול להשלים, ישב בפתח האהל והצטער, השתוקק לעשות חסד שלם מעין חסד הקב"ה, ראה הקב"ה בצערו ושלח לו מלאכים בדמות בני אדם עורוהו מן השמים לעשות חסד שהוא כחסד של הקב"ה, יצר בשבילו יצירה מיוחדת, מלאכים, אוכלים כבני אדם, בכדי שיוכל להטיב עמהם.

האומר שלא אכלו המלאכים אצל אברהם לא אמר כלום אלא בצדקתו של אותו צדיק ובשכר טורח שהטריח פתח להם הקב"ה פיהם ואכלו שנאמר עומד עליהם תחת העץ ויאכלו (תנא דבי אלי). וכה לחסד מעין חסד של הקב"ה, חסד שהוא למעלה מיכלת האדם, יצירה חדשה בכדי שיוכל לעשות חסד כחפץ לבו ותשוקתו להדמות לקונו.

הכרתו של אברהם אבינו בחסד ד' היתה בהירה ועמוקה.
ראה את חסד ד' המלא בכל העולם. אף הגיהנם כלו חסד כמו
הגן-עדן. וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד זה
הגיהנם. המקום הכי נורא שהוא מפלצת לבני אדם. מקום שבו
נשפטים בעונשים קשים ומרים אינו אלא חסד עולם כמו הגן-עדן
בלא שום הבדל וגם מתוך הגיהנם נשמע הקול יפה דנת יפה
חיבת יפה. טוב להם. הם מרגישים את חסד ד' שעושה עמהם. על
ידי היסורים הכרתם בגדלות הבורא מתבהרת ומתזקקת. הריחוק
בינם לבין האמת הולך ופוחת ומרגע לרגע הם מתקרבים למקור
העדון והעונג. וכשאמר לו הקב"ה קח נא את בנך את יחידך אשר
אהבתי. כל מלה הוסיפה והגדילה את הנסיון. ובכל זאת באותה
הזריזות. באותה שמחת הנפש ושלמות הלב שהי' מאכיל רעב
ומשקה צמא. הלך לעקד את בנו יחידו. מפני שהכיר בחסד
ד' המלא בכל הבריאה ממדור העליון שבגן-עדן עד מדור התחתון
שבגיהנם. רצון הקב"ה הוא רק להטיב עם בריותיו לעשות עמהם
חסד. ואם הקב"ה מצוה לשחוט בנו יחידו. אהובו. הרי זה חסד
נצחי כמו ההבטחה כי ביצחק יקרא לך זרע. גם זה לא היה אלא
נסיון בעומק הכרתו בחסד ד' המלא בכל הבריאה ועמד בנסיון.

כשעמד בנסיון העקדה אמר לו הקב"ה עתה ידעתי כי ירא אלקים
אתה. עולם חסד יבנה וד' בחכמה יסד ארץ הבריאה נוסדה בחסד
וחכמה. אין בעולם אלא חכמה וחסד. חכמה היא יסוד בנין החסד.
כל מה שברא הקב"ה בעולם אינו אלא חסד מחכמה. ומה הוא אף
אתה. כשם שחסדו של הקב"ה הוא ממקור החכמה. אף החסד של
אדם אינו חסד שלם אם איננו נובע מחכמתו ומה היא החכמה.
יראה. ראשית חכמה יראת ד'. יראה היא צורת החכמה. הכרה
שלמה ומקיפה בגדלות הבורא ית"ש ובחסדו.

חסרון ביראה הוא חסרון בחסד. חסרון בחסד הוא חסרון ביראה. אנשי סדום שהיו רעים וחטאים לד' מאד נבא עליהם יחזקאל הנביא גאון שבעת לחם וג'. יד עני ואביון לא החזיקה. התביעה היא על חסרון בחסד והתורה מעידה עליהם רעים וחטאים לד'. יודעים רבונם ומתכוננים למרוד בו. מפני שהיינו ה' חסרון בחסד מעיד על חסרון ביראה. חסרון בהכרת חסדו של הק"בה בחסד ד' המלא בכל העולם. ובחסד ד' עמהם בפרט. גאון שבעת לחם. הרי יש כאן חסרון ביראה רעים וחטאים לד'. וחסד אברהם ה' בתכלית השלמות מקורו חכמה זו יראה הכרה בחסד ד' שהוא מעולם עד עולם. תחלתו חכמה ויראה וגם סופו.

ר' יהודה בר סמון אמר בתחילה צרקה ולבסוף משפט הא כיצד אברהם ה' מקבל עוברים ושבים משהיו אוכלין ושותין הוא אמר לו ברך א"ל מה נימא אמר ברוך א' עליון שאכלנו משלו. חסדו של אדם שמקורו יראה מביא לידי התעלות רוחנית את מקבל החסד. גינונו מסתפק במה שמהנאה בהנאה חכרית אלא יחד עמה מזהו בהנאה נצחית. הכרה בגדלות הבורא ובחסדו שאין כאן חסד של אדם אלא של השי"ת. "שאכלנו משלו" מעשה החסד של האדם הוא אמצעי להסביר את חסד השי"ת. זהו חסדו של אברהם אבינו לא רק חמרי אלא גם רוחני. נצחי. וחסד זה שהוא מעין חסדו של הק"בה ממקור החכמה. הקיף את כל מעשיו ומפעליו בחיים מנתינת לחם לרעב עד העלאת בנו יחידו על גב המזבח. אותה ההרגשה של חסד בעת שה' מאכיל רעב הרגיש גם בעת שהעלה בנו יחידו כולם ממקור החכמה שצורתה יראה נבעו ונתעלה למדרגה זו עד שאמר לו הק"בה עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה.

* *

*

לשכר חסדו של אברהם זכו כל ישראל. אחרי כל הנסים שעשה הק"בה עם ישראל בצאתם ממצרים לא ה' ראוי להם במדבר אלא רעב וצמא (מכילתא) וע"י חסדו של אברהם זכו לכל הסגולות.

"אתה אמרת ואקחה פת לחם חיך שאני פורע לבניך הנני ממטיר לכם לחם" בשביל פת לחם למלאכי השרת זכו כל ישראל ששים רבא ללחם אבירים לחם שמלאכי השרת איכלים אותו. "בשכר קתון של מים שרחצו ידיהם נתן הק"בה לישראל באר מ' שנה. בשכר והוא עומד עליהם זכו לעמוד הענין". לעונג מלאכים וכבור מלכים זכו בארץ מדבר ובתהו ילל

ישמן. בשביל החסד שעשה עם מלאכי השרת. מפני שחסד אברהם הי' בתכלית השלמות מעין חסד הקב"ה הי' יושב ומצפה לחסד. הכין את החסד. קודם שהי' מי שהוא זקוק לחסד. חסד מתוך חכמה ויראה. מתוך עומק הכרתו וגודל השגתו בחסד השי"ת הממלא את כל הבריאה.

זה חסד. וזה שכרו. חסד עולם עם כל ישראל עד סוף כל הדורות. שלא רק במדבר אלא גם בארץ כנען זכו. וגם לעתיד לבא נזכה לחסד ד'. ולרוב טוב בשכר חסדו של אברהם ר' אלעזר בשם ר' סמון אמר וכו'. אתה אמרת יוקח נא מעט מים חי"ך שאני פורע לבניך הה"ד אז ישיר וגו'. עלי באר. הרי במדבר בארץ כנען מנין. ארץ נחלי מים וגו'. לעתיד לבא מנין ביום ההוא יצא מים חיים בירושלם וכו'.

נפלא הדבר. שכר החסד הוא חסד עולמי נצחי כמה גדול כחו של חסד. כמה גדול.

ולא רק חסד של אברהם אבינו שעמד בכל הנסיונות והקב"ה מצא את לבבו נאמן לפניו. אלא אף אם העושה חסד. רשעתו יתרה על רשעת סדום ועמרה. החסד מגין עליו מכליון וזוכה לחסד עולם.

ר' יהושע בר' נחמי גדול מה שנאמר ביהודה ובנימן וכו'. בסדומים כתיב וחטאתם כי כבדה מאד וכו'. עון בת ישראל ויהודה גדול במאוד מאוד וכו'. אלו לא נשתיר מהן פליטה ואלו נשתיר וכו'. אלו פשטו ידיהם במצות. אמר הקב"ה לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי. כיצד היתה לאחת מהן ככר אחת והי' בה כדי שתאכלנה היא ובעלה יום אחד וכיון שמת בנה של שכנתה היתה נוטלת אותו הככר ומנחמתה אותה בה והעלה עליהם הכתוב כאילו בשלו ילדיהן למצות הה"ד נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו. זהו כחו של חסד אף אם ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה הגין אליהם והצילם מחורבן סדום ועמורה ונשתיר מהן פליטה. לולא ד' הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו ושריד זה הוא עם ישראל. עם הקדש. לו העתיד והנצח. ירום ונשא וגבה מאד.

חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אברהם יצחק ויעקב. חסד כחסדו של אברהם. תורת חסד כתורת חסדו של אברהם שלמדה ממקור ההסד תהלה וסופה יראה.

מדה אחת ממדותיו

כל אלה שראו את הצלחתו הגדולה בהרבצת תורה ויראה במשך יותר מיובל שנים, חשבו שהיא תוצאה משאיפתו הנשגבה להרביץ תורה בישראל, ונוסף לזה, הי' גדול ומומחה במקצע של העמדת תלמידים, ואמנם נכונים הדברים, מטרתו בחייו ושאיפתו היתה להקים את התורה, ולא קם גדול כמוהו בדור הזה שיוכל לחדור בתוך תוכו של האדם, בעומק הלב ובתהום הנפש, בתוך גבכי סבכי המחשבה, לא קם כמוהו בעל השפעה שישיע על כל מה שבאדם, מחצוני חצוניותו עד פנימי פנימיותו, כל דבור קלע אל המטרה המכוונה, רכך לבבות קשים כאבן, ישר קמטי הנפש, גרש צל והכנים אור, גלה אוצרות של כשרון ושכל, אשר היו חבויים תחת שבכות של קטנות וצמצום, ידע סוד גדול נפשות, עדים הם אלה האלפים ששאבו ממקור מים חיים זה, אף אחד לא יצא כמו שבא, כל אחד לפי ערכו נתעלה ונתגדל, הרבה פשוט צורה ולבשו צורה חדשה, מצומצמים דעתם התרחבה, והתפתחה, ננסים נעשו ענקים, ואלה המבורכים בעלי כשרון ובעלי לב שזכו לשמשו מי יוכל לתאר גדול תועלתם באיזה מהירות היו צועדים באורח חיים למעלה למשכיל, מיום ליום נתעלו ונתרוממו.

ברור הדבר שרק מומחה וגאון במקצע של התפתחות נפשות וקרוב לבבות, בכחו לפעול גדולות ונצורות אלו, אם יש לו שאיפה עמוקה וחזקה להפיץ תורה ודעת אלקים בקרב ישראל, ורצון כביר עד מסירת נפש להגן וללחום עבור שאיפתו.

אבל אלה שזכו להתקרב אליו להסתופף בצלו ראו אחרי הסתכלות עמוקה שלא רק שאיפתו הכללית של הרבצת תורה ויראה גרמה לכל אלה – להעמיד במשך דורות תלמידים גדולים וגאונים בתורה ומוסר, אלא יחד עם אהבתו הנפלאה לחסד הוציאה פירות אלו, אהבתו לכל הבריות היתה באופן יוצא מן הכלל, החל

ממי ששם אדם עליו יקרא. ה' מחבבו ומקירו מפני שחביב האדם שנברא בצלם אלקים. את כל מי שראה או שמע ממנו ה' משתוקק להנאותו ונתמלא שמחה כשהוציא רצונו לפועל. ואם לא נודמנה לו אפשרות להטיב עמו ה' מבקש ומשתדל שאחרים יעשו עמו חסד. את כל אדם ה' מכבד בכבוד גדול ואף שבנוגע לו ברח מן הכבוד השתמש ממנו אבל בנוגע לאחרים ה' נוהר בזה ומדקדק דקדוק רב שלא לגרוע ח'ו מכבודם. אלא להוסיף בכבודם ובפרסומם. התחשב עם ההרגשות היותר דקות ועדינות. ועל פיהן כבד כל אדם ולא רק להסמוכים לו עשה חסד והטיב עמהם. אף לאלה שהיו רחוקים ממנו. רחוק מקום. הושיט את עזרתו. אהבתו והטבתו הגיעה גם עד שם למרחקים. כל מקרה ה' מנצל בכדי להטיב למי שהוא. בשבתות ובימי החגים כשישב במסיבת תלמידיו ה' מברך הרבה ממכיריו ומידידיו. וה' מבקש מהמסובים שגם הם יצטרפו לכרכותיו. וכמה שפך לבו בתפלה לעורר רחמים עבור אלה שנצרכו לזה. וכל זה אינו אלא כטפה מים הגדול מכל מעשי החסד שעשה באופנים שונים עם כל ידידיו ומכיריו.

ולאלה שחיו בסביבתו והסתופפו בצלו אין מלים לתאר את רוב אהבתו וגודל מסירותו להם. כהורים היותר נאמנים ומסורים. וכרב היותר מובהק ה' להם. כמה ה' מתענין בפרטי פרטים של תנאי מצבם החמרי והרוחני. אי אפשר לציר אח שימת לבו. התענינותו ומסירותו. כמה ה' דואג. מצטער ומתרגש אם תלמיד מתלמידיו לא עלה והתפתח זמן מה לפי כשרונותיו. לא מצא מנוחה לנפשו. חפש עצות ותחבולות שיתנו לו דחיפה לעלי. שיוזו ממקומי. שלא יעמוד על מקום אחד. ידוע שגם התענה על ענינים אלו. וכמה ה' נהנה ומתענג כשזכה לראות בעליתו ובהתרוממותו של תלמיד מתלמידיו. הוא ה' אומר תמיד שאין לו ישיבה שהיא חטיבה אחת של מאות תלמידים. אלא יש לו מאות יחידים. כל אחד

עולם בפני עצמו הוא, וחוב הוא להשתדל שיהא מאושר. מתחשב הוא בעקר עם תועלת כל יחיד ויחיד לפי כשרונותיו ותכונותיו, ומיום הראשון שנתקרב לו התלמיד נחשב כבנו גדלו, וטפחו דאג עבורו, עד שנעשה לגדול בתורה וביראה. ואז ה' נהנה ומתענג ממנו כמו אב המתענג מבנו יחידו, וה' משתדל עבורו שגם אחרי שיצא מן הישיבה ימשיך את דרכו לעלות מעלה מעלה, לא הסיח דעתו ממנו, תמיד ה' במחשבתו, וחשב אודותיו במה להועיל לו, עבודה כזו מסירות לב ונפש עבור כל יחיד ויחיד, א"א לומר שהיא תוצאה מחשאיפה של הרבצת תורה, ברור הדבר שזה פרי אהבת חסדו הנפלאה לכל אדם ומה גם לישראל ועל אחת כמה לתלמידי חכמים, הצלחתו הגדולה בהרבצת תורה ויראה אינה בשביל שה' מומחה לחנוך, מומחה ה' למסר את לבו ונפשו עבור כל יחיד ויחיד, מפני שאהבו אהבה עזה התמסר אליו בכל כחו, ומתוך זה נעשה מומחה לחנוך ולגדל גדולים, דאג למלא לתלמיד את כל מחסוריו החמרים והרוחניים, התחכם והתעמק למצא את הפתח ללב תלמידו, ואחרי שלמד וידע את לבו, תכונותיו, מדותיו, השפיע עליו שפע של אור חכמה ודעת, להדריכו בדרך חאמת, יצר בקרבו נטי' לרוחניות ולנפשיות, לעלי' של גדלות ולרוממות.

וכל אחד הרגיש שהתמסר אליו בכל לבו ונפשו כאלו ה' בן יחיד אצלו, הרגיש שהוא מתרומם ומתעלה, יצא מקטנות וצמצום לבגרות וגדלות, הכיר את עצמו כמו שהוא, ולפי מה שהוא חובתו בעולמו, מסרתו בחיים - ח י י ם של גדול, ועלי' בלתי נפסקת, הכיר שאדמור זצ"ל הוא אהבו, היותר נאמן שיש לו בעולם, מטיבו, מאשרו, מדריכו, את נפשו מסר עליו שיהא מאושר לעד ולנצח בזה ובבא, התמסר אליו בכל לבו, לא הסיח דעתו ממנו אף רגע, בשביל זה ה' כל אחד כרוך ומסור אליו אף אחרי עשרות שנים מיום שיצא מן הישיבה, ידע שיש לו רב, שהוא כאב, זו היא עבודתו עבודת הקדש שעבד יותר מיובל שנים עם תלמידיו - מתוך אהבתו הנפלאה לעשית חסד.

ערכו של חסד

אמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים
מהקבלת פני שכינה דכתיב ויאמר ד' אם נא מצאתי
חן בעיניך אל נא תעבר מעל עבדיך.
(שבת קכ"ו).

השגתנו בחיוב החסד דלה ומצערה היא, ורק אחרי התבוננות
מרובה בדברי חז"ל הק' עיון אחר עיון, עמק בתוך עמק נוכל להכיר
עד היכן מגיע חיוב החסד ואז נסבל מושג אמתי בערך החסד. ואם
ערך הענין גדול הוא אז פעולה קטנה, מעשה קל, אין קץ לחשיבותו.
„עולם חסד יבנה“—הקב"ה ברא את האדם בכדי להטיב
עמו. ויפח באפיו נשמת חיים—היא רוח השם הגדול—מפיו דעת
ותבונה, כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו (לשון הרמב"ן ז"ל),
ובשביל אדם זה, שנברא בצלם אלקים, נוצרו כל היצירות של חסד,
עולם מלא תענוגים ועדונים, שפע של חסד והטבה למען יוכל לזכות
לאשר הנצחי להתענג ולהתעדן מזיו השכינה—לדבקה בו.
ובמה יכול הוא לזכות לאותה העלי' אשר עין לא ראתהז מה
הוא התפסיד אשר הוטל על העליון לכל הנבראים—הנברא בצלם
אלקים?

להדמות לקונו — „מה הוא אף אתה“.

כמו שבכל היצירה, ביצירת האדם, ביצירת העולם הנברא
בשבילו הנקודה הפנימית העקרית היא חסד השי"ת עם האדם: בראו
בצלמו, שמהו עליון לכל הנבראים, גדלו מן המלאכים השכלים
הנבדלים ויצר בשבילו תענוגים ועדונים—„אף אתה“—האדם מחויב
להדמות ליוצרו, מטרתו בעולם חסד, רק חסד. זהו תפקידו הרם,
ורק על ידי מלווא בכוחו להתעלות למדרגה הנשאה.

חסד היא הנסודה אשר אלי' ירוכזו כל המעשים והפעולות,

והיא המטרה, בה טמון סוד גדלותו של האדם – „הוי דומה לו“.

חסד הוא העקר, השרש. ממנו יניקתו קיומו וגדולו של האדם

וכל המעשים שאדם עושה הם הענפים. ואם אינם יונקים ממקור

קדוש זה אין להם ערך וחשיבות, לא נתגדל ולא נתעלה עושה, רק

בוזה כחו גדול – בחסד. הוא מקור גדולתו וזה כל האדם.

„הוי דומה לו“ – עשה אתה חסד כמו שעשה הקב"ה עמך,

השתדל להטיב לחברך כמו שהטיב לך. כל מה שבכחך לתת –

תן לו כל ההנאות שבעולם, כל התענוגים והעדונוים, ועדין לא

יצאת ידי חובתך. המציא בשבילו הנאה ועדון, ולא רק בתענוגי

עוה"ז, בהנאות חמריות לשם רוחניות, אלא גם ברוחניות טהורה

מגשם וקלפה תזכהו, החכימו והשכילו, האר את שכלו, זכך

את לבו. ולא רק נתינה מעין זו שהמקבל הרויח וגם הנותן לא

הפסיד – „ומתלמידי יותר מכולם“ אלא גם נתינות אחרות, ותורים

רוחניים בשביל חברו, ענין הכי נעלה וחשוב יחיד במינו ויש

מאוסר אחד בעולם שיכול לזכות בו – מחויב הוא לותר ע"ז לטובת

חברו. מפני מה? מפני שבאמת אין כאן שום ותור. עקר העקרים

הוא חסד – להטיב עם חברו. ואם הוא עושה חסד גדול כזה – ענין

רוחני יחידי בעולם שהוא יכול להשיגו מוסרו לחברו, הלא גם

חסדו שעשה עם חברו הוא יחידי בעולם, זכה את חברו ברוחניות

כזו שרק אחד בעולם יכול לזכות בה. והחסד הוא לפי גודל וחשיבות

המתנה שנתן לחברו.

„העבר רצונך מפני רצון חברך שכן עשתה רחל ללאה ודוד

לשאול“ (מס' ד"א זוטא). על רוחניות כזו ויתרה רחל אמנו, להיות

אשת יעקב אבינו בחיר האבות, דמות האדם שבמרכבה. „כי יעקב

בחר לו“, שהוא יקים י"ב שבטי י, יסוד עם ישראל הנבחר, נקי

וטהור מפסולת וסיגים—עם שלו העתיד הנצחי. על זה ויתרה רחל אמנו, מלהיות אם לעם קדוש זה, בכדי להטיב עם אחותה הבכירה, מפני שנקודת החסד שיש בויתור זה—זוכות את לאה בטובה גדולה כזו, ביעקב אבינו — ערכה הרוחני יותר גדול וחשוב משאם זכתה בעצמה להיות אשת בחיר האבות ואם לעם ישראל, עם הנבחר

ועדין לא נאמרה המלה האחרונה.

לא רק ויתור של רוחניותו בשביל חברו שיזכה לאותו ענין נעלה שהוא מותר עליו, אלא מחויב הוא לותר גם על רוחניות היותר גדולה וחשובה בשביל הנאה חמרית לחברו, הנאה גשמית פשוטה לאדם פשוט וגם.

גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה שנאמר וירא והנה שלשה אנשים (רמב"ם פ' י"ד הלכות אבל).

אכן נפלא הדבר לותר על רוחניות כזו קבלת פני שכינה. א"ל הקב"ה עד שלא מלת היו בני אדם ערלים באים אצלך, עכשיו אני ופמליה שלי נגלים לך הה"ד וישא עיניו וירא, וירא בשכינה וירא במלאכים (ילקוט). ויתר אברהם אבינו על עלי' רוחנית זו, שזה עכשיו זכה לה — לקבל את פני השכינה ופמליה שלה, ובשביל מה? בשביל הכנסת אורחים, אורחים שכערביים נדמו לו המשתחוים לאבק רגליהם, נטל רשות מהקב"ה הניחו והלך לקבל האורחים (לשון רש"י שם). אין כאן ויתור. גדולה הכנסת אורחים—לתת פת לחם לערביים להשקותם ולכבדם, ענין זה יותר חשוב יותר נעלה אף מהקבלת פני שכינה.

כדאי לותר עלי' בשביל חסד מפני שזה כל האדם, יסוד קיומו, סוד גדלותו ועליתו הבלתי מוגבלת.

ערכו של חסד

ב

אף קודם שנתנה תורה וגלתה לנו את עומק חיוב החסד, היה צריך האדם להבין ולהשכיל מדעתו שמעשה החסד איננו רק מעלה עלינוה לפנים משורת הדין, אלא חסד הוא עמוד שעליו העולם נשען ונותן לאדם זכות הקיום על פני תבל, ואף שלא נצטוו צריך הוא להגיע לידי הכרה זו ע"י הסתכלות מקיפה עמוקה וחודרת במרחבי הבריאה בכלל ובכל נברא ונברא בפרט. ואז יראה ויכיר שכל הנבראים נבראו לשם חסד, כל אחד מהם הוא חלק ונדבך בבנין הנהדר של חסד – „עולם חסד יבנה“.

כל נברא ממלא את תפקידו שבשבילו נוצר באמונה ובשמחה, השמש מאיר לכל העולם – „שיש כגבור לרוץ אורח“, הארץ נותנת פירותי לכל, „ונפשי כעפר לכל תהי“ – עפר הכל דורסים עליו ואעפ"כ הוא עושה חסד ומצמיח פירותיו לכל.

הלכות חסד צריך האדם ללמד מכל נברא ונברא, כשם שכל נברא עושה חסד לפי עצמותו ואיכותו, כן גם האדם צריך לעשות חסד בעולם כפי גדלותו ויכולתו, והלא הוא עליון לכל הנבראים, הוד הבראה, תפארת היצירה ועליו למלא את תפקידו לפי רוממותו. „והארץ נתן לבני אדם“ – עולם מלא ברשותו הוא, עולם של תועלת ותענוג, ויכול הוא להשתמש באוצר זה למטרה נעלה זו.

אבל ישנה השקפה יותר עמוקה ורחבה ויותר עשירה. תורת חסד איננו צריך ללמוד אצל הנבראים. חסד של נברא אינו מסמל את החסד הראוי לאדם, העליון לכל הנבראים, תורת חסד צריך הוא ללמוד אצל מקור החסד – „מה הוא אף אתה“.

האדם נברא בצלם אלקים וחייב הוא להדמות לקונו. בבריהא מתגלה חסד הקב"ה עם בריותיו – „חסד ד' מלאה הארץ“, וכמה

שנקיף ונתעמק באותה ההכרה הנפלאה של חסד, לא השגנו אף מקצת מן המקצת מגדל ועומק החסד שבבריאה, שכל הפרטים והחלקים מצטרפים ומתלכדים לכון אחד – לנקודת חסד. כל נברא היותר קטן יתוש, תולעת מביא חלקו בתוך כלל הבריאה, על ידו מקבלת היא צורתה המלאה והשלמה. והאדם המתבונן בזה בא לידי הכרה שחסדו צריך להיות מעין חסד הקב"ה עם בריותיו ושואף לחסד מעין זה. ולפי גודל הכרתו, ברורה, עמקה והקפה כן הם מעשי חסדו.

כשהוא מתעמק וצולל בתוך הכרה זו ותופס את נקודת החסד כמות שהיא, את החסד שבתוך חסד, חסד לפנינים מחסד, חסד להמציא חסד, אז יכול הוא לעלות מעלה להשתלם ולהשתכלל להיות איש חסד אמתי לרכו כל מעשיו, פעולותיו ותנועותיו, הגיונותיו ומחשבותיו חרושיו ויצירותיו למטרה אחת ששמה חסד.

זו היא חובתו של האדם להדמות לקונו, ואם לא מלא חובתו פוגם הוא את עצמו, שולל הוא את גדלו ותפארתו. נברא הוא בצלם אלקים ובכחו להדמות לקונו, והוא מכוח בקרבו את כחו הנפלא הזה, משפיל ערכו הרם עד הדיוטא התחתונה, "יתוש קדמו" – שיש לו זכות קיום בעולם, ומי שאינו עושה חסד אבד זכות קיומו, כמו שמצינו אצל אנשי סדום שלא נשתיר מהן פליטה, ועונם הי' שלא החזיקו יד עני ואביון. ולא רק אם איננו עושה חסד כלל, אלא אף אם הוא עסוק בחסד ורק בחסד יום ולילה, ואיננו פוסק אף רגע אחד, וע"י מחשבה תחלה התחכמות והתעמקות בצרכי מקבלי החסד, בכל זאת אם ימצא בתוך החסד איזה פגם כל דהו עון פלילי הוא ונענש ע"ז בעונש מר.

אמר ר' לוי כל אותן י"ב חדש לא טעם טעם שינה לא נח ולא בניי, שהיו זקוקין לזון את הבהמה ואת החי' ואת העופות. רע"ק

אומר שבישתין לפילין וזכוכית לנעמיות הכניסו בידן לזון אותן, יש בהמה שאוכלת לב' שעות בלילה ויש אוכלת לג', תדע לך שלא טעמו טעם שינה דאמר ר' יוחנן בשם ר"א ברבי יוסי הגלילי פעם אחת שהה נח לזון את הארי הכישו הארי ויצא צולע שנאמר וישאר אך נח, אך שלא הי' שלם ולא הי' כשר להקריב והקריב בנו תחתיו ועליו נאמר, הן צדיק בארץ ישולם.

נפלא הדבר אדם שכה הפליא לעשת חסד. קודם שנכנס אל התיבה התחכם להזמין עבור כל ברי' אותו מאכל שהיא רגילה בו, שבישתין לפילין וזכוכית לנעמיות והיו שם נונים לאלפים והכין עבור כל אחד מזונותיו לפי טבעו והרגלו, ואחרי שנכנסו אל התיבה נעשו הוא ובניו שמשים לשמש את כל החי אשר בתיבה, לתת להם לחם חוקם בעתם. ב' שעות בלילה ג' שעות בלילה, י"ב חודש לא טעמו טעם שינה, היש לנו ציור יותר חי ממעשה החסד? לשמש בעלי חיים בחבה גדולה כזו י"ב חודש עד שלא הספיקו לטעום טעם שינה, פרנס אותם בחמלה ובחכמה רבה עד שעוף אחד לא יכל לראות בצעריו של נח, אורשינה אשכחיני אבא דגני בספנא דתיבותא א"ל לא בעית מזוני א"ל חיותיך דהות טרידא אמינא לא אצערך וכו' (סנהדרין ק"ח).

כי"כ הי' נח מצטער להמציא לכל אחד מזונו עד שהעוף התחבא בפנה וסבל דעבון בכדי שלא יטריח את נח, ובכל זאת כשנמצא איזה פגם בתוך חסד נפלא זה, היסח הדעת לשעה קלה —, שהה לזון את הארי, חי' טורפת, לא הרעיב אותו אלא אחר את השעה הראוי', ויתכן שכל חטאו הי' מה שנתן בשוגג לבע"ח אחר קודם, הקדים חסד לחסד, על חטא זה — היסח הדעת מעשות חסד עם חי' טורפת — נענש בעונש גופני שנעשה בעל מום ובעונש רוחני שנפסל מלהיות כהן להקריב קרבן לד', אבד את תפארת כהונתו. נפלא הדבר עד

היכן מגיע חיוב החסד אף שלא נצטוו עליה העלם כל שהוא בתוך החסד, חסרון בשלמות החסד — עון גדול הוא ורק „צדיק בארץ ישולם“.

מי מחייב לעשות חסד במדה נפלאה כזו אם לא המצוה להדמות לקונו! כשם שחסדו של הקב"ה הוא בתכלית השלימות אף האדם מחויב להדמות גם בזה לקונו, והעלם קל, היסח הדעת כל דהוא ירידה היא, השפלת גדלות וכבוד האדם, שנברא בצלם אקים. זו היא השלמות שבחסד, חסד טהור ומזוכך בלי פגם כל שהוא, מתוך רכזו המחשבות והכחות שיצא מתחת ידו חסד שלם ומשוכלל.

אבל מאידך גיסא נצוץ של חסד בתוך להבה של אכזריות איננו נאבד. כמו גדול, ואורו מבהיק, גם הוא חסד, כמו שאמרו (סנהדרין ק"ד) „ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משוא פנים יש בדבר אמר רבה אמר ר' יוחנן מידה יתרה היתה בירושלם שלא היתה בסדום דאלו בסדום כתיב הנה זה ה' עון סדום וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה ואילו בירושלם כתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהם“ ופרש"י וכי משוא פנים יש בדבר, הואיל וישראל רעים יותר מסדום למה לא נהפכו כסדום וכו'. מדה יתירה לטובה דבירושלם כתיב ידי נשים וכו', היו לברות למו שהיתה מזמנת חברתה ואוכלת בנה אלמא רחמניות היו, ואלו בסדום כתיב יד עני ואביון לא החזיקה, ומדה זו כפרה עליהם שלא נהפכו עכ"ל.

„ויגדל עון בת עמי“ היו יותר רעים מאנשי סדום, שלא נשתיר מהן פליטה, ובשביל מה זכו להשאר בארץ החיים לזכות לכל הטוב הצפון להיות לאור עולם — „ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם“ בשביל מדה יתירה לטובה שהיתה בהם „היתה מזמנת חברתה לאכל את בנה“ וכי יש אכזריות יותר גדולה מזו בישראל

ילדים, אבל בתוך האכזריות חי נצוץ של חסד ובכחו להצילם מחורבן
סדום ועמרה, מכליך נצחי.

כמה פוגם העולם כל דהו את החסד הכי גדול כחסדו של נח.
ומה רב זהרו של נצוץ חסד אחד!

חסד ישראל

ואמר רב נתן בר אבא אמר רב עתידי בבל יורדין
לגיהנם כי הא דשבתאי בר מריטוס אקלע לבבל בעא
מנייהו עסקא ולא יהבו לי' מזוני מיון נמי לא זנחו
אמר הגי מערב רב קא אתו דכתיב ונתן לך רחמים
ורחמך כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מורעו של
אברהם אבינו וכל מי שאינו מרחם על דבריות בידוע
שאינו מורעו של אברהם אבינו.

(ביצה לב).

אם נשקיף על ענין החסד רק מנקודת השקפה זו שהוא ענין
של חובה כמו כל המצות שבתורה ולא יותר אין אנו אלא טועים.
אף כשיתברר לנו שחסד הוא עקר העקריות כלל הכללים.
שגם קודם שנצטוו עליו האדם מחויב הי' להגיע בחקר שכלו לידי
הכרה זו שתפקידו בעולם הוא רק לעשות חסד ושגם אחרי מתן
תורה — תרי"ג ככלי חכמה תחלתה חסד וסופה חסד. קו יסודה היא
חסד, גם אחרי ברור זה עדין לא יצאנו ידי חובתנו. אצל זרע
אברהם תופס ענין החסד מקום אחר לגמרי בתוך הנשמה הישראלית
בעמק עמסה.

מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ—וכל הגוים כאין נגדו. מאין
ליש רב הוא המרחק, ומה היא המחיצה המבדלת בינם לבין ישראל
עם קדוש—מדת החסד. בני ישראל גומלי חסדים הם וכל מי
שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מורעו של א"א. בידוע.
והלכה מפורשת היא: וכן כל מי שיש בו עזות פנים או אכזריות

דשונא את הבריות ואינו גומל להם חסד חוששין לו ביותר שמא גבעוני הוא (רמב"ם פ"ט מה' א"ב).

כל המשפחות בחזקת כשרות הן ומותר לישא מהן לכתחלה, אבל אם אינו גומל חסד סמן גבעוני יש בו וחוששין לו ביותר. בן ישראל אף היותר פשוט והיותר גרוע גומל חסד מפני שהוא מיוצאי חלציו של אברהם אבינו, מדת החסד ירושה היא אצלו נטי' טבעית לחסד.

אברהם אבינו נתעלה במדת החסד עלוי אחר עלוי, מדה זו נתדבקה ונתאחדה בו, נעשתה לקנין נפשו, לחלק מעצמיותו—חסד לאברהם—החסד הוא לאברהם, שלו הוא והנחילו ליוצאי חלציו עד סוף כל הדורות. ומי שהוא מזרע אברהם, גומל חסד הוא. אינו יכול לסלק את עצמו מנחלה זו, הוא והנחלה אינם שני דברים נפרדים, האהבה הפנימית לחסד היא יסוד הגשמה הישראלית, אי אפשר להיות ישראל בלי אהבה לחסד, בלי תשוקה טבעית להטיב עם בני אדם. ואם רואים אנו אדם המוחזק לישראל ואינו גומל חסד חוששין לו ביותר, סמן גבעוניות הוא, איננו מזרע אברהם אבינו האוהבים לעשות חסד מתוך נטי' טבעית. ואלו מזרע אברהם שאינם עושים חסד לוחמים הם נגד טבעם נגד עצמיותם, וגם אז לא עקרו מנשמתם נטי' זו. כח זה חבוי בתוך נשמתם פנימה. אם הוא התגבר על טבעו ולא עשה חסד, יעשו בניו או בני בניו חסד. הערכה זו מעמידה את חסד ישראל על בסיס אחר, לא דבר שבחובה הוא—בן ישראל חייב לגמול חסד, אלא בן ישראל איש חסד הוא. אהבה זו סגולת נפש הישראלית היא. ואם לא יעקם את לבו, אם לא ישתדל להרוס ולעקור סגולה זו מתוך פנימיות נפשו, יעשה חסד מתוך דחיפה פנימית נפשית, מורשת עולם שירש מאביו ואביו מאביו עד אברהם אבינו—אב מוכה את בנו בחכמה.

האומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחי' בני צדיק גמור הוא אם ישראל הוא, ואם עכו"ם הוא חסדו אינו חסד. כרש מלך כשר הי' כמלכי ישראל מנו לו מחדש ניסן (ר"ה ג') צוה לתת לכהני המקדש כל מה שחפצים מאוצרו, אבל כיון שאמר "ומצלין לחיי מלכא ובנוהי", — שלא לשם שמים עשה, כי אם להנאתו, החמיץ. נפסדה כשרותו ומנו לו כמלכי עכו"ם, אף שאמר קודם "די להון מהקרבין ניחוחין לאלקא שמיא" בכ"ז כיון שערב עוד כונה פסל את נדבתו, שלא לשם שמים עשה. רצה שיתפללו עבורו בבית המקדש, הלא גם זו מעלה גדולה היא ושלמה המלך התפלל "אתה תשמע וכו' ככל אשר יקרא אליך הנכרי". בעצם הדבר אין כאן שום חטא, בקש שיתפללו עבורו במקום שהתפלה נשמעת. אבל מאחר שחשב מחשבה זרה בעת עשיתו דבר טוב זה, רשע הוא, רק להנאתו התכוון לא לשם שמים. אם עכו"ם אומר ע"מ תנאי כפול הוא, כשאין התנאי מתקים תוהה הוא על הצדקה, על החסד שעשה — "חסד לאומים חטאת". וישראל אף אם אמר ע"מ שיחי' בני או שאהי' בן עוה"ב הרי זה צדיק גמור בדבר זה, ולא אמרינן שלא לשמה עושה אלא קיים מצות בוראו שצוהו לעשות צדקה ומתכון אף להנאת עצמו שיזכה בה לעולם הבא או שיחיו בניו (רש' פסחים ח'), כיון שהוא אינו תוהה על החסד אף אם לא יתמלא התנאי, חסדו חסד שלם הוא בלי שום פגם, טהור מכונה זרה. את החסד הוא עושה מתוך דחיפה טבעית לחסד הזורמת מיסוד נפשו. אין אנו מאמינים לו אם הוא אומר שהוא עושה חסד בשביל מטרה אחרת, צדיק גמור הוא, עצמיותו היא השאיפה לחסד טהור ושלם.

ואחרי ברור השקפה זו שהאהבה לחסד אצל בן ישראל ירושה טבעית היא מדור דור, עבודתו במקצע זה היא לא להמציא כח חדש בנפשו כמשפט הגרים, אלא להוציא כח נפלא זה אל הפועל.

עומק הדין

ת"ר שבעה דברים מכוסים מבני אדם ואלו הן וכו'
עומק הדין.

(פסחים נד).

„היוצר יחד לכם המבין אל כל מעשיהם“.

„אני ה' חוקר לב בוחן כליות“.

בכדי שנוכל להשיג איזה מושג בעומק הדין שהוא נעלם ומכוסה מבני אדם, צריכים אנו לעיין באופני החקירה והדרישה שבהם האדם נחקר ונדרש, ושעל ידיהם מתגלים העמוקות והנסתרות אשר בשבילם האדם נדון. הבחינה הראשונה היא הבנת המעשים – „המבין אל כל מעשיהם“. ולפי השקפה ראשונה פלא הוא מה שאנו משבחים את הקב"ה בהבנה זו, הלא גם בני אדם אשר רק לעינים יראו, יודעים ומעריכים את כל מעשה ופעולה אם טובה היא או לא.

הוי אומר שהבנת המעשים עמוקה היא מאד מאד, והערכתנו אם טובים או רעים המה אינה מתאמת עם המציאות האמתית, לא כל מה שנדמה לנו לטוב, כן הוא, יתכן שהוא רע ומה שהערכנו לרע, טוב הוא. ואף אחרי שהאדם זוכה להכנס בהיכל המחשבה פנימה, מתכוון ומתעמק בעמקי חקר נפשו, מתחיל להתיר את הקשרים והסבכים, בא לידי חשבון הנפש, בקורת המעשים, חפוש הדרכים, אין בכחו להתרומם מעל לגבולי מושגיו, להשתחרר מהמועקות אשר בהם הוא נתון, אם מושגיו הערכותיו והשקפותיו לא נשתנו ולא נתחלפו, כי הם הם החומר למחשבותיו והגיונותיו. ואם אלה לא ישתנו שנוי עקרי ויסודי, מושגיו בטוב ורע לא נתעמקו, הערכותיו והשקפותיו לא קבלו צורה יותר בהירה, החכמה והגדלות מאין תמצא, הרוממות והעליה מאין תוצר:

חייב הוא להחליף כל מושגיו והערכותיו אשר כבר הכו שרשים עמוקים בלבנו, ולהשיג מושגים יותר קרובים אל האמת בטוב ורע, הערכות עמוקות, השקפות נכונות, על ידי התבוננות עמוקה בדברי חז"ל הק', כי אחרי העיון ויגיעה רבה בדבריהם הקדושים מתגלים לנו אוצרות של חכמה, גנוי נסתרות, חדושים נפלאים לא שערנום מקודם. אופקים שקודם ראינו שם אור שמש וזהרי טוהר מתברר לנו ששקועים הם בצל ובענן, לא זרחה עליהם השמש מעולם. ובה במדה שמושגינו מתבהרים ומזדככים מכירים אנו שהמחיצה בין טוב לרע מתקטנת ומתקצרת אין בינם אלא כחוט השערה. קשה לצמצם, לכוך, לסמן את הגבולים בקוים ישרים. הרע נכנס בתוך תחומי הטוב, והטוב נבלע בתוך תחומי הרע ובשביל זה השבוש מצוי, ועלול הוא האדם לטעות ולהשתבש, נדמה לו שפניו לטוב מועדות ובאמת כבר חלף ועבר את חוט השערה—בתו הרע הוא.

„קץ כל בשר בא לפני אלו רבים על אלו ואלו רבים על אלו רבים על אלו בחמוס ממון ואלו רבים על אלו בחמוס דברים“ (מדרש רבה). הנגזלים שבדור המבול מה חטאו, ולמה נגזרה גם עליהם הגזירה משום שגם הם חמסו—„מלאה הארץ חמס“ צעקו יותר מדאי על הגזלנים, הלא מותר לו לעשוק למחות, לזעוק מרה על עושקהו, אבל מכיון שהרים קולו יותר מכפי הראוי איננו רק נגזל אלא גם גולן. את כל אשר לו לקחו הגזלנים, עלוב הוא ונדכה, וגם חמסן. חמס את הגזלנים, וגם עליו נחתם הגזר דין של כליה נמחה מתחת השמים יחד עם הגולן, מפני שגם הוא בהרמת קולו בצעקתו היתרה גזל וחמס, שניהם חטאו ושניהם נענשו באותו עונש מר, הרי לנו ציור של העברת הגבולים מטוב ורע, בהרמת קול בצעקה יתירה, נהפך הנגזל והנדכה, לגולן לחמסן של דור המבול. כששלח יעקב אבינו את בניו מצרימה, אמר „וא' ש' יתן לכם

רחמים, ואמרו חז"ל, מה ראה יעקב לברכם בא' ש' ללמדך שהרבה יסורין עברו על יעקב אבינו, עד שהי' במעי אמו הי' עשו מריב עמו (תנחומא), ואמר מי שאמר לעולמו די יאמר לצרותי די מקודם אמר לא ירד בני עמכם, א"ל יהודה, אבא אם בנימין הולך עמנו ספק נתפס וכו'. ואם אינו הולך עמנו כלנו מתים ברעב מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי, גם לדברי יהודה היה כאן ספק של פקו"נ, סכנת נפשות עבור בנימין, א"ל שהודאי מכריע את הספק, כששלחם בדרך של סכנה זו תמך את ברכתו בזה שנרדף הוא מעשו אחיו עוד מבטן אמו. והנביא הושע מתנבא, וריב לה' עם יהודה ולפקוד על יעקב כדרכיו וכמעלליו, שוב לו בבטן עקב את אחיו הקב"ה תובע מעם ישראל על שעקב בבטן את אחיו — ריב לה' עם יהודה.

יעקב אבינו אשר נרדף כל ימי חייו מעשו אחיו אשר עברתו שמר תמיד, רדפו ורב עמו עוד בבטן אמו, יעקב אבינו הנקרא מותמם מרחם, תובעים אותו על מעלליו, בבטן עקב חטא של תינוק בעת לידתו. אמנם נרדף הוא, אבל דין שמים אומר שגם רדיפה יש כאן, וידו אוחות — נפלאים הדברים.

הקב"ה מבין אל כל מעשיהם.

עד כאן הבנת המעשים הנראים וחנגלים לפנינו לכאורה, ובכל זאת הם סתומים וחתומים, וכמה רחוקים אנו מלהבין בחינה של וד' יראה ללבב, ובכדי שנוכל להשיג מושג כל שהוא במהותה, נחוץ להבין מקודם עד כמה האדם רואה לעינים, ואחרי שנשכיל לדעת עומק מדה זו עד קצה, נבין ששם מתחלת המדה של וד' יראה ללבב, ועד היכן הוא ראית עינים של בן אדם רואים אנו אצל אברהם אבינו.

אשרי האיש אשר לא הלך זה אברהם אבינו וכו' ובמושב לצים לא ישב שלא ישב במושב אנשי פלשתים מפני שלצנים היו שנאמר ויהי כטוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק לנו" (ע"ז יט).

כח הליצנות שהי' טמון בלבבות אבות אבותיהם נתגלה ויצא לפועל רק בימי שמשון ומכיון שהרגיש א"א בכח זה צפה וראה את התוצאה—ליצנותו לצים הם, והורה הלכה, ובמושב לצים לא ישב. הליצנות של יוצאי הלציהם נזקקה על חשבונם מפני ששרש כח זה מלבבם ינק, וכה נתגלגל כח זה מאבות לבנים עד שגדל ועשה פרי של ליצנות, קראו את שמשון לשחק לפניהם, ולפי ראות עינינו אין אנו מוצאים גם אצלם חטא של ליצנות, כי הלא דרך המנצחים לשמח בנצחונם ולבוזות את שונאיהם, וגם הם רצו לבוזות את שמשון הגבור אויבם ומחריב ארצם, ציו לו שישחק לפניהם, והם לא התלוצצו כי אם שמחו בנצחונם, אבל כיון שגרמו לליצנות, השתתפו בליצנות, לצים המה, ולא רק הם אלא גם אבות אבותיהם, ולולא נפרד מהם אברהם אבינו, לא הי' נקרא עליו הפסוק ובמושב לצים לא ישב, מחויב הי' להרגיש בכח זה, להבין את התוצאות, ולהתרחק מהם, זו היא מדת בשר ודם למצא את הגרעין, את השרש, ולראות את הנולד ממנו, מהסבה הראשונה, את אשר יסובב ממנה, מהכח את הפעולה, ולהתחשב עם הכח כמו עם התוצאות, והאדם השלם אשר לו עינים יראה ויבין מרמו קל מרמיזא דרמיזא את כל ההשתלשלות וההתפתחות, תולדותיהם ותולדות תולדותיהם המתפשטים מכח הסבה הראשונה.

ולא כן מדת הקב"ה, האדם מסתכל בלב חברו ע"י רמזי מעשיו, מהמעשים הוא דן על מה שחבוי וטמון בסתרי לבבו. ולפי ידיעה זו אחרי שמצא את השרש מעריך הוא את התוצאות. אבל הקב"ה דן את המעשים לפי הלב, ד' יראה ללבב כביכול מסתכל ישר בלבו של אדם והלב מגלה ומבאר את תוכן המעשים. היוצר — רואה — יחד לבם מבין אל כל מעשיהם.

כשבא שמואל הנביא לבית ישי למשוח את אחד מבניו למלך על ישראל ראה את אליאב ויאמר „אך נגד ד' משיחו“, ברור הדבר

שמואל הנביא אשר נכתר בשם הרוואה, כשרצה למשח מלך על ישראל
 שכסאו נכון יהי' עד עולם, וממנו יצא משיח צדקנו, הסתכל לא רק
 בתוך תוכו של האדם העומד לפניו, לא גם בכל מה שיש איזה קשר
 יחס לאדם זה, כי הלא בזה תלוי העתיד והנצח של עם ישראל, שהוא
 תכלית כל היצירה. בחנו, בדקו ומדדו באמת העתיד והנצח, אם
 מתאים הוא וכל יוצאי חלציו עד סוף כל הדורות למלא תפקיד זה,
 ולא מצא שום דופי ופגם—אך נגד ד' משיחו, והקב"ה ענה לו, כי
 האדם רואה לעינים וד' יראה ללבב וגו'. אמר רבי מני ב"ר פטיש
 כל שכועס אפילו פוסקין עליו גדולה מן השמים מורידין אותו מנכון
 מאליאב שנאמר ויחר אף אליאב בדוד ואמר למה זה ירדת ועל מי
 נטשת מעט הצאן וגו' כי למען ראות המלחמה ירדת וכי אול שמואל
 לממשחינהו בכולהו כתיב לא בזה בחר ד' ובאליאב כתיב כי מאסתיהו
 מכלל דהוה רחים לי' עד האידנא, ופרשי' לא בחר משמע מעולם
 אבל מאסתיהו משמע השתא מאסתיהו מפני שמתחלה נבחר ואעיג
 דהאי מעשה דמשיחה קדים לרגזנות מיהו לא מצינו בו דופי אלא
 זה בלבד ומפני שגלוי לפניו שהוא רגזן מאסו (פסחים ס"ו).
 אף ששמואל הנביא כון לדעת המקום דמעיקרא הוה חזי, לא נמצא
 בו שום פגם, שלם הי' בתכלית השלמות, ראה עד מקום
 שהאדם יכול לראות, וכח נעלם זה של רגזנות הי' חבוי ונסתר
 בעמקי תהום הנפש, טמון וגנוז לפני ולפנים, לא שלטה שם גם עינו
 של שמואל הנביא, והכתוב מעיד על זה שאין בכח אנוש לראות
 בסתרי עומק אלו ורק ד' יראה ללבב, זו היא מדת הקב"ה, ואת
 אליאב דנו לפי מדה זו, לפי מה שהקב"ה רואה את הלב. ובמה חטא
 אליאב הלא הוא אחיו הגדול, דוד מחויב לכבדו, ואיב צריך לחנכו,
 וכשראה שעזב את הצאן הוכיחו מפני תחשב שירד לראות את
 המלחמה, אבל בשמים מצאו בזה נצוץ של רגזנות, והורידוהו
 מגדולתו, בשביל חטא זה הפסיד מלכות ישראל, ולא לאחר החטא

אלא קודם דקודם, מעת שנולדה הסבה הראשונה, מעת שצמח בלבו שורש הכח של רגזנות, כח שהי' חבוי, גנוז בתהום הנפש, יותר נעלם מכח הלצנות של פלשתיים שהרגיש בו אברהם אבינו, וכח זה של רגזנות רק ד' הרואה ללבב הכירה, ובכך זאת הורידוהו מגדולתו, כי האדם גדון על כח של מדה רעה או שרש של חטא אשר גם עינו של שמואל הנביא לא שופתו, נפלא הדבר שמואל הנביא איננו יכול לראות את זה, קצרה השגתו מפני שהוא למעלה מההשגת אנוש, האדם יראה לעינים—לב האדם סתום וחתום, אין העין רואה את כל הלב, ובכל זאת האדם גדון על זה, בשביל חטא כזה מורידין אותו ממלכות ישראל, מפני שהוא חייב לראות את לבו בלבו, אף שעדין לא גדל הכח ולא עשה פרי אבל צריך הוא לעמוד על הסבה הראשונה, אשר תוליד כח זה, שיצא לפועל אחר זמן רב, זו היא הבחינה של וד' יראה ללבב.

ויש עוד בחינה יותר עמוקה, אני ד' חוקר לב כביכול חוקר את לבו של אדם, הסתכלות יותר עמוקה חודרת, בסתרי תעלומות הנפש, נוספת היא על הבחינה של "וד' ראה ללבב". ובוחן כליות הוספה היא על חבחינות הקודמות, מה נורא ואיום הוא יום הדין! מדרגה הראשונה ראית הלב של הקב"ה, עמוקה כבר מראית הנביא, אחרי' חקירת הלב, ואם בראית הלב יודעים אנו שתחילתה היא הגבול להשגת בן אדם, אבל חקר לב אין לנו כבר שום מושג בזה, ונוסף לזה בוחן כליות ובאופני חקירה ודרישה אלו דנין את האדם, אני ד' חוקר לב ובוחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו.

* *
*

ועד כאן שמענו מצוי עומק דינו של אדם, אם מעשיו הם בתכלית השלמות, ואם לבנו טהור וזך או לא, אבל אם הגיע אדם למדרגה זו שבשלמות שכביכול מסתכל בלבו, ומעיד עליו שהוא

שלם לכאורה איננו צריך דדאג ולפחד מאימת הדין.

אבל אחרי העיון מתברר לנו שגם אדם שלם זה איננו יכול לומר זכיתי.

ויהי היום ויבאו בני האלקים להתיצב על ד' ויבא גם השטן בתוכם וכו', אותו יום ר"ה היה ובא השטן להשטין עליו. הקב"ה העיד עליו „אין כמוהו בארץ איש תם וישר וכו'". א"ר יוחנן גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאלו באברהם כתיב „כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה", ובאיוב כתיב „תם וישר ירא אלקים וסר מרע" (ילקוט). גדול מה שנאמר באיוב - אל מדרגות עדיונות שבשלמות עליה שגם אברהם אבינו לא הגיע עליהם, שלם בתכלית השלמות - „איש תם וישר" ובכל זאת מצא השטן מקום להשטין. החנם ירא אלקים הלא אתה שכת בעדו וואלם שלח נא ירך וגע בכל אשר לו. גם השטן הודה שבמצבו זה אין בו שום פגם, אלא שאם ישתנה מצבו מהקצה אל הקצה תפגם שלמותו בשביל שמדרגתו העליונה, שלמותו הנפלאה קשורה ותלויה באשרו - „הלא אתה שכת בעדו". לא עבד איוב את המקום אלא מאהבה, ובכל זאת קטרג השטן. נסהו בנסיון מר שיצא נקי מכל נכסיו, בניו נהרגו. ערם יצאתי וגו' ד' נתן וד' לקח, שנוי מצב כזה! הבטר היו חורשות והאתונות רועות על ידיהם, אמר ר"י מלמד שהטעימו הקב"ה לאיוב בעוה"ז מעין עולם הבא, שנאמר ונגש חורש בקציר (ילקוט). בנסיון כזה נסהו ממצב של מעין עולם הבא למצב של עניות ואומללות שאין כמוהו אם יעמד בצדקתו ובישרתו, אם לא ירד ממדרגתו העליונה. ועדין קטרג השטן בראש השנה שלאחריו אולם גע אך עצמו ואל בשרו וכו', אף שעמד בנסיון הקודם אבד עשירות של מעין עולם הבא, שכל את בניו, בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תפלה לאלקים, ועוד פעם נסהו ביסורים קשים ומרים, יסורי יציאת הנפש - „אך את נפשי שמור שלא תצא, שבר את החבירה

ושמר את יינה, יסורים שאין החי יכול לסובלם. בנסיון זה נתנסה איוב, שהקב"ה העיד עליו שהוא גדוד מאברהם אבינו, מפני סטרוג השטן, הרי שדנין את האדם לא רק לפי מצבו העכשוי, אלא בדין שמים מתחשבים עם שנויי המצבים אשר יכולים לפעול על האדם, אף שאין דנים את האדם אלא באשר הוא שם, במדרגתו העכשוית, אבל מתחשבים עם כל שנויי המצבים אשר יכולים להיות, באשר הוא שם לפי מדרגתו, באופן זה, שכל שנויי המצבים לא יזוהו ממקום עליות, אף שנוי מצב של מעין עולם הבא, למצב שר עניות ויסורי מות, וכאשר מצרפים אנו את כל הבחינות האלו המבין אל כל מעשיהם — וד' יראה ללבב, אני ד' חוקר לב ובוחן כליות ואחרי כל בחינות אלה אם ימצא שלם ותמים אין בו דופי, אין דנין אותו לפי מצבו זה, אלא לפי כל המצבים אשר בכחם לעשות איזה שנוי בקרבו, יכולים אנו להשיג איזה מושג מעומק הדין המכוסה מבני אדם.

חיים

בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון.
 בו ביום שנברא האדם עמד בדין לפני הקב"ה על שאכל מעץ הדעת ואמר לו כשם שעמדת לפני בדין ויצאת ממני בדמוס, כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ולצאת בדמוס.
 אדה"ר חרד מפני עומק הדין על חטא קל, דק מן הדק, למלאכים לא נבדק, כי אחרי שיצא הדין שאלו המלאכים מאת הקב"ה למה קנסת מיתה על אדה"ר. לא רק שמעצמם לא עמדו ע"ז גם אחרי שמקור הרחמים והחסד חרץ עליו משפט מות לא יכלו לחשיג חטאו ושאלו, למה קנסת. חטא זה חולל מהפכה נוראה כזו. אתמול מסוף העולם ועד סופו ועכשיו בתוך עץ הגן (מדרש) נתקטן ונתמעט, ירד פלאים, גרם מיתה לעולם, א"כ איך אפשר לעולם להתקיים? הבטיחו הקב"ה כשם שיצאת בדמוס, כך עתידין בניך לצאת

בדמוס. ובאיזה דמוס יצא אדה"ר? הלא כמה ירידות ירד מאיגרא רמה נפל, בקללות נתקלל הוא וכל הבריאה כולה.

בחיר היצורים שנברא להתעדן ולהתענג מזיו השכינה בלי שום מחיצה ומסך מבדיל, לעלות למרומי רמים בלי שום הפסק תמיד נצח, נתרחק בכמה הרחקות, כיון שחטא אדה"ר נסתלקה שבינה לריקע (שם) פשט צורתו העליונה הנצחית ולבש צורה אחרת, מוגבל הוא, שנותיו ספורות הנה.

וכי זה הוא הסמל לחנינה, לדמוס? הלא אין לנו די מלים לתאר את עומק ירידתו של האדם העליון ואת המשפט הנורא אשר נחרץ עליו, אלא אף אחרי כל הירידות והנפילות, כח נפלא אצור בקרבו. שבעזרתו יכול הוא לתקן את עוות חטאו לפשט את כל העקמומיות, ללבוש את צורתו האמתית בלי צמצום ומעוט קומה, יכול הוא לשוב לאיתנו להתעלות עם כל דבריאה, ואם יש בו כח נפלא זה כיון שנשאר חי כבר זכה בדין בדמוס יצא, נתנה לו אפשרות לתקן את כל הקלקולים. להתרומם לאותה המדרגה של קודם החטא—החיים הוא הרמוס.

ובאמת תקן אדה"ר את כל הבריאה, הניח ע' שנים לבנים; — לדוד המלך. ממנו יצא משיח צדקנו שיתקן את כל הבריאה בחמריות וברוחניות. היוצא לנו מזה כל מי שיחובר אל החיים יש בסחון אושר האדם הוא החיים, אם בחיים חיתו אין קץ וגבול לאפשרויותיו, לצאת בדמוס הוא להשאר בחיים, וכך הבקשות בתוך התפלה על חיים הם, והתירו להפסיק בתוך שלש ראשונות, משום שספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו, שעת סכנה היא ומפני הסכנה התירו להפסיק בשבח ולבקש רחמים על חיים.

אבל אנו מחויבים לדעת שאף אם אלף שנים יחי האדם ומטרתו וחובתו ישכח לא זכה ולא הרויח, החיים כשהם לעצמם אם לא יפק מהם התועלת הנדרש תקון החטאים מלוי החסרונות

והפגמות ולעלות עלי' תמידית אין בהם ממש אינם חיים, רשעים בחייהם קרואים מתים, ולא רק הטובעים בעמקי מצולה של חטאים ופשעים נקראים מתים, אלא אף אם צדיק גמור הוא ורק פגימה דקה יש במעשיו רשע הוא, מת הוא, צדיקו מלך ישראל שבשבילו לא החזיר הקב"ה את העולם לתהו ובהו, כשנמצא פגם קל על צדיק יסוד עולם זה, עבר על אסור לכתחלה, לא שמר את שבועתו לנבוכדנצר, אע"פ שסנהדרין התירו את השבועה אבל מכיון שלכתחלה אסור להתיר שלא בפניו (גטין ל"ה) ורק בדיעבד הותרה לא היה לו להשתמש בהתר זה ובשביל העלם קל זה נקרא חלל רשע, זו היא המדה לרשעות שעל ידה האדם העושה למת יחשב, ואנחנו צריכים לחשב חשבוננו של השנה שעברה, אם תקננו ושפרנו מדותינו ודעותינו, אם השתמשנו באוצר החיים לעלות מעלה באורח חיים, ואולי ח"ו הוספנו בחטא, נשתרשנו בחטא, חשבונות אלו צריכים אנו לחשב דתקן ולהחיות את השנה שעברה, וכמו שעל ידי חטא קל פגם מועט, הבדל שבין לכתחלה ודיעבד, צדיק יסוד עולם כצדיקו, נקרא חלל רשע, ק"ו במדה של טובה, דהא מדה טובה מרובה, בתקון ושפור מעשה כל דהו, הרשע המת מתהפך לצדיק חי ויכול הוא לזכות את עצמו ואת כל העולם כולו בדין להזכר לחיים טובים.

חסד בטוי אמונה

א"ר יהודא ללמדך שכל הכופר בגמילות חסד כאלו
כופר בעיקר.

(קה"ר ו')

כמה פרשיות נכתבו בתורה המספרות את חסדי אברהם. את הטובות שגמל לבני אדם. ולא רק הכללים אלא גם הפרטים ופרטי הפרטים. של כל מעשה ופעולה. "וירא וירץ לקראתם יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והשענו תחת העץ" וכו'. פרטים מסדר הכנסת אורחים של אברהם אבינו – פרשיות מן התורה הם. שאם תחסר אות אחת מהם ס"ת פסולה היא. כל אות משלים את התורה ובהעדר אות אחת מפרטי סדר הכנסת אורחים של אברהם אבינו הספר תורה נפסלת. חסרון יש בשלמותה – בשלמות כל התורה.

וקודם העיון בעמקי סתרי גלויות אלה עומדים אנו משתאים. באות אחת נברא העולם – "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם" – ב"ה" בראם. באות קלילא נוסדו שמים וארץ. ועל חסד אברהם לא אות ולא אותיות וגם לא פסוק ולא פסוקים אלא פרשיות שלמות נכתבו. אות מהם משלים את כל התורה. ועל כל קוץ של אות תלי תלים של הלכות יש. גופי עקרי תורה מרומזים בהם כי הלא הלכות שבת חגיגות ומעילות מקרא מועט והלכות מרובות והיתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו והן גופי תורה (חגיגה י).

ויותר נתפלא כשנעיין ונראה ברב פרשיות התורה אשר בהן אברהם אבינו נזכר שהן רק במעשי החסד. ועל דבר אמונתו והכרתו לא נכתבו פרשיות בתורה. בן ג' כבר הכיר את בוראו – שה' הוא האלקים ואין עוד מלבדו. יחיד ה' אברהם הוא מצד אחד וכל העולם כנגדו – רודפים אורטו. דנים אותו לשריפה בכבשן האש.

אברהם אבינו הפיץ תורתו עשה נפשות העמידם על האמת שה' הוא יחיד ומיוחד אין לו דמות ואין לו גוף. ד' מאות פרקים במס' ע"ז למדס. הרס וסתר את האמונות הטפלות. הורס והדריכם בדרכי אמת. ועל דבר מעשיו אלה לא מצינו פרשיות בתורה.

הוי אומר מכאן שמחסד אברהם אבינו צריכים אנו להבין את גדלותו - „אשר בחרת באברהם“ במעשי חסדו כלולים ואצורים רוממותו והתעלותו של אברהם אבינו. אמונה של אב המאמינים. הכרה של אברהם אבינו שבן ג' כבר הכיר את בוראו. פרשיות אלו של חסד הן הן פרשיות של שלימות אמונתו ורום הכרתו. מפני שמעשי החסד הם בטוי אמונתו והכרתו. כי הלא אין לנו מושג במהות הבורא. אלא בדרכי הבורא שהם חסד. הקב"ה ברא את העולם לשם חסד „עולם חסד יבנה“, ומנהג את עולמו בחסד „ארחות ה' חסד ואמת“. כשבקש משה הראני נא את כבודך אמר לו הקב"ה לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי. אני אעביר כל טובי על פניך יכול הוא האדם להשיג רק את טוב דהי. ויעבר ה' על פניו ויקרא גלה הקב"ה למשה רבנו את הי"ג מדות שבהם מנהג את עולמו. במדה הראשונה יש נצחיות של טוב וחסד ה' בלי גבול ותכלית ובמדה שאחריה כלול חסד ה' עוד יותר גדול לפנים מאותו החסד שבמדה הראשונה.

* *

*

ה' ה' - אמרו חז"ל ה' קודם שיחטא ה' לאחר שיחטא (ר"ה). נמצא שמדה הראשונה כוללת חסד ה' של בריאת העולם וקיומו קודם החטא. ונשתדל נא להשיג ולהבין מה מחסד ה' הכלול בבריאת העולם וביצירת האדם, כי הלא לא למענו ברא הבורא

ית' את הכל איננו צריך לבריותיו — „אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא“ ולשם מה ברא עולם ומלואו ? בשביל האדם בכדי להיטיב עמו. שמים וארץ וכל אשר בהם עליונים ותחתונים. בראי מעלה ומטה. צבא השמים. מלאכי מרום — כל שמה תחת רגליו. הוא מושל בכל. לשרתו נבראו. ודא העולם והנבראים באשר הם עתה אחר שחטא אדה"ר. אחרי הירידה שנתקללו ונתגשמו. וגם האדם אשר בשבילו נבראו ירד פלאים נתקטן ונתכוץ. אלא כמו שהיו קודם החטא בקומתם ובצביונם. בהודם ותפארתם. „א"ר יצחק בר מריון: כתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. בוראן משבחן ומי מגנן. בוראן מקלסן ומי נותן בהם דופי. אלא נאין הן ומשובחין הן שנאמר אלה תולדות השמים והארץ ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים“ (מד"ר יב). עולם מלא תענוגים ועדונוים שפעות של טוב וחסד. תועלת והנאה נוצרו בשביל האדם נזר הבריאה. בשביל אדם הראשון קודם החטא שהי' מסוף עולם ועד סופו ויכול הי' לקבל את כל ההנאות. התענוגים והעדונוים. להנות מכל מהמדי הבריאה מנועם טוב הי'. ולא עוד אלא שהזמין הקב"ה עולם נאה זה קודם יצירתו. אדם נברא בערב שבת כדי שיכנס לסעודה מיד משל למלך בוד' שבנה פלטרין ושיכללן והתקין סעודה ואח"כ הכניס אורחין שנאמר חכמת בנתה ביתה חצבה עמודי' שבעה אלו שבעת ימי בראשית. טבחה טבחה. מסכה יינה. ערכה שלחנה אלו ימים ונהרות וכל צרכי העולם. שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחווה (סנהדרין ל"ח). על פרט אחד מחדס הי' אנו אומרים כי לעולם חסדו — „לגזור ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו“. הקב"ה קרע את היסוד סוף לפני יוצאי מצרים הרי הוא חסד עולמי — לעולם חסדו. ואז הלא שש מאות אלף רגלי מלבד סף ונשים עם ערב רב הלכו בטוחים בחדסי הי' ובהבטחתו שהבטיחם להוציאם מארץ

מצרים. ובמעשה בראשית. הלא בשביל אדם אחד אמר הקב"ה יקוו המים וגו' ותראה היבשה. ואין זה אלא פרט אחד קטן מחסדי ה' שבמעשי בראשית. התהוות הבריאה וכל הנבראים. סדרי הבריאה אשר על אדני חסד הוטבעו. וכל אלה בשביל אדם אחד נבראו ולפיכך חייב כל אחד ואחד לומר בשבילי נברא העולם (סנהדרין ל"ו). בשביל כל אחד ואחד כדי שיתענג ויתעדן בטוב וחסד ה' הממלאים את כל ההויה.

ומה רב הוא חסד ה' אשר ביצירת האדם שבראו הקב"ה בצלמו. בצלם אלקים עליון לכל הנבראים. גדול אפילו מן המלאכים. חכמתו מרובה. „אמר רב אחא בשעה שבא הקב"ה לבראות את האדם. נמלך במה"ש א"ל נעשה אדם. א"ל אדם זה מה טיבו. א"ל חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניכם את הבהמה את החיה ואת העוף. א"ל זה מה שמו ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם א"ל זה מה שמו אמר זה שור. זה חמור וכו' " (מד"ר יז). אדה"ר השיג את מהותו של כל נברא. הקיף את כל הבריאה כולה כל הנבראים ביחד והבין את מהותה ומהות כל חלק. כל חולי' ממנה. השיג השפעתם ההדדית של כל חלק על חבירו ועל הכלל כולו והבין שבלעדי נברא אחד הי' מורגש חסרון. פגם בכל הבריאה ועל ידו היא משתלמת. קרא שמות לכל הנבראים. השם מורה על עצמיותו ומהותו של כל נברא ועל תכונותיו. ולחכמה רבה זו לא זכה אלא אדה"ר. הביא לפניכם. לפני מלאכי השרת ולא היו יודעין. חכמה זו כשהיא לעצמה עונג ועדון רב היא. ומדרגה של חכמה זו אינה אלא שליבה אחת בסולם מעלות החכמות וההשגות של האדם. כי הלא בתחלת יצירתו ברגעים הראשונים זכה להשגות אלה. ועל ידי השגות אלו נתעלה להשיג השגות יותר עמוקות. יותר עליונות. וכה נתעלה ונתגדל מרגע לרגע. באמת גדלות זו – מסוף העולם

ועד סופו. חננו הקב"ה בגדלות וברוממות כזו עד שמלאכי מרום טעו ובקשו לומר לפניו קדוש. לא יכלו להשיג את תכלית גדלותו ולא ראו שהוא גברא. ואדם זה הכניס הקב"ה לנן עדן. מקור כל התענוגים. לחם אבירים אכל. מלאכים צולין לו בשר. והיה הולך וגדול מתעלה ומתרומם בלי שום הפסק מחיל אל חיל בהשגות ועליות נצחיות ומתענג בתענוגים אין סופיים.

ועדיין לא תמו חסדי ה'. נתן לו כח הבחירה סגולה זו שיוכל לבחר בטוב וברע. מפני שאחרי כל התענוגים והעדוניהם. ההשגות והעליות היה מרגיש האדם בנתינה זו מעין נהמא דכסופא. אמנם בחינה זו היא כבר למעלה מהשגתנו. אלא לפי חסד הבורא ית' עם האדם נקרא זה נהמא דכסופא. ובשביל זה נתנה לו סגולת הבחירה. האפשרות לבחר בטוב וברע. ואם בחר בטוב אזי שכר בחירתו יהא נוסל.

מה גדול ורב הוא חסד ה' עם האדם! מפני שרצה הקב"ה לעשות חסד אתו שיתענג ויתעדן בעונג ועדן שאין בהם צל של פגם. שהוא כבר למעלה מהרגשתנו. נתן לו אותו הכח להיורר בוחר. ובכחו גם לבחר ברע להשפיל את עצמו והבריאה כולדה עד הדיוטה התחתונה. לרדת מטה מטה בעמקי שאול תהיית להפוך טוב לרע. ג"ע לגיהנם עד שהקב"ה אומר. אין אני והוא יכולין לדור. — הוא דוחק את רגלי השכינה. ובשביל מה נתן לו כח זה? כדי להוסיף בתענוגו של האדם שירגיש ששכרו הוא נוסל גמול מעשיו הטובים שעשה מתוך בחירתו בטוב.

חסד זה כלול במדה הראשונה מ"ג מדות. ומזה נשכיל להבין את גודל חסד ה' אשר ב"ב מדות האחרות. המדה השניה כוללת בקרבה חסד הקב"ה לאחר שיחטא האדם. ולולא

חסד ה' אף אם ישוב אל ה' בתשובה היותר נעלה כמו התשובה של אדה"ר שישב בתענית ק"ל שנה וסבל יסורי גיהנם, שנתגרש מגן עדן, בכל זאת אין מקום לתשובתו – אבד זכות קיומו, שאלו לחכמה נפש החוטאת מה תהא עליה, אמרה נפש החוטאת תמות. אין מקום לתשובה אלא שהקב"ה ברב טובו גם אחרי שחטא האדם והפך טוב לרע, השחית וקלקל את הבריאה, הורידה והשפידה לא הכיר בחסד ה' הכלול במדה הראשונה, גם אז לא ידה ממנו נדח, הקב"ה מקבלו בתשובה – ה' לאחר שיחטא ויעשה תשובה, וכן בכל מדה יש נצחיות של חסד אין טופי למעלה מהנצחיות של חסד הכלולים במדות הקודמות, הטוב כי לא כלו רחמיו ולא תמו חסדיו, אין קץ ואין גבול לחסדו – חסד ה' מעולם ועד עולם.

* *

*

בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו והכרה זו פשטה צורה ולבשה צורה יותר עליונה, וכה נתעלטה ונזדככה הכרתו בעלוי וזוכך בלתי נפסק, ראה והשיג, הקיף והבין את חסד הקב"ה אשר בהתהוות היצירה וקיומה, צורת הבריאה – חסד, צורת ההשגורה והעליות במעלות החכמה גם כן חסד, היש – חסד, והמטרה – חסד, הבריה התיכון של היצירה הוא חסד, והוא גם המפתח הנוצל שערים ופותחם, ומפתח זה בידו נתן, ביד האדם בכחו להתעלה ולהעלות את כל היצירה בעלוי בלתי מוגבל, ובמה? בחסד, כי אין ביצירה אלא חסד, ומה הוא אף אתה.

וכה התעלה והשתלם בחסד מתוך התעלות והשתלמות הכרתו בדרכי דהשי"ת, גדלו והתגדלו יחד אמונתו והכרתו עם מעשי חסדו, שלובים וצמודים, סוף מעשי חסד מתוך

אמונה והכרה תחלה. האמונה היא הצורה, והמעשים הם בטוי, וכמו בהביעו דעת האמונה, לא כבשה בלבו ולכבשן אש השליכוהו, כן בעת שהרתיח הקב"ה את העולם כגיהנם, לא יכל לכלא ולכבוש את בטוי אמונתו, צמאה נפשו לחסד, ישב בפתח האהל והצטער וכשראה את האורחים, וירץ לקראתם, רץ לגיהנם כדי לעשות חסד ולא שינה את הסדר מכפי הרגיל, יקח נא מעט מים, "רחצו רגליכם", לא החסיר אף משהו בתענוגות ובכבודם מפני יסורי מחלתו וצער גיהנם, כי אותם המעשים הם בטוי אמונה, אמונה של אב המאמינים אשר גם כמו כבשן אש היתה, אור כשדים נצחה, ומכל מדרגה נוספת במעלות האמונה, נוצר צמאון חדש אשר התבטא בחסדים יותר גדולים, וכשם שאין קץ ותכלה לאמונה והכרה, כך אין גבול וקצב לחסד, גבוה מעל גבוה ורום מעל רום, עד אין סוף.

פרשיות התורה מחד אברהם צורתם שלימות אמונתו והמעשים הם בטוי והתגשמות הצורה, ומפני שהאמין ועלה במעלות אמונה והכרה, עשה חסד והשתלם בחסד, וכל הכופר בגמ"ח כאלו כופר בעיקר, נבל שלא עשה חסד לא נקרא רע אכזרי, אלא אמר נבל בלבו אין אלקים—כפר בעיקר, מפני שכל המאמין אמונתו מתבטאת בחסד.

חסד ביחס לרעים

מי העיר: ממזרח צדק יקראוהו לרגלו א"ר ראובן;
ישנים היו ער"א מלבא תחת כנפיו של הקב"ה, ומי
העירן לבא תחת כנפיו? אברהם, שנאמר מי העיר, ולא
תאמר לער"א בלבד, אלא אף הצדקה היתה ישנה
והעירה, כיצד? אברהם פתח לה פונדק והי מקבל
העוברים ושבים, שנאמר ויטע אשל בבאר שבע, א"ר
אלעזר מהו אשל: אכילה, שתיה, לוויה.
(ילקוט: תחלים ק"י)

אברהם אבינו האיר לעולם באור של חסד ואהבה. במעשיו
הטובים ובחסדיו הרבים שגמל עם כל בן אדם. ברב טוב עונג ועודן
שהעניק לבריות הפיץ את תורת החסד בעולם. כל מי שנכנס לבית
אברהם אבינו הי' יוצא שבעת-ענוגים וכבוד. מלכים, והי' הולך
לדרכו ומספר בשבחיו של אברהם אבינו ובשבחה של מדת חסדו.
וקרני האור למרחקים הגיעו, מסוף העולם ועד סופו צלצלה
שירת הבריות, אשר זכו לטעום מנועם חסד אברהם, ותהי שירה זו
למנגינה כבירה שהעירה את הבריות. הפיחה בם חיים, הלהיבה
בלבותיהם אהבה בין איש לרעהו, רחמים וחמלה לכל יצור.
„ויהי אור” – הו א ר ו הלבבות באורו של אברהם אבינו.
נתרבו תלמידיו אשר למדו דרכיו והשתדלו להדמות לו. כל אחד
התברך בלבבו „מתי אניע למעשי אברהם”.
אבל פנה אחת בחשכתה הקדירה את פני העולם, לא חדרו שמה
קרני אור חסד אברהם, לא שמעו אותה השירה הנעימה של אהבה.
סתמו אזניהם ואטמו לבותיהם מתוך רב טוב שהעניק להם הקב"ה –
„ח"ר אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם

הקב"ה ומה כתיב בהם. ארץ ממנה יצא לחם וכו' (סנהדרין ק"ט) – ולא שמעו קול שועת עניים ותחנונים. בחלל האויר נשארו ועלו השמימה – „הכצעקתה הבאה אלי“.

ומכיון שהאהבה לבריות לא קננה בלבם. תפסה שנאה מקומה. תכלית שנאה שנאו את העני הרעב המושיט ידו לפת לחם. המעורר המון רחמים והשתתפות בצעריו. כגולן כרודף נדמה להם – „אמרו למה לנו עוברי דרכים שאינם באים אלא לחסרנו. בואו ונשכח תורת רגל מארצנו שנאמר פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נער“ (שם).

ומכיון שנטו מדרך החסד גם דרכי המשפט נתעותו. הרשיעו את הצדיק והצדיקו את הרשע. חוקים של עוות הדין והמשפט חקקו חכמי סדום ועל פיהם שפטו שופטיהם. וכה העמיקו לרדת ולהשפיל עד שגזרו: אסור לגמל חסד. מי שעושה חסד מתחייב בנפשו – „ההיא רביתא דהוה קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא. אגלאי מלתא. שפיוה בדובשא ואוקמוה על איגר שורא. אתא זבורי ואכלוה. והיינו דכתיב ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה. ואמר רב יהודה אמר רב על עסקי ריבה“ (שם). למדרגה זו של רוע לב ואכזריות ירדו. נתניה מאכל לזבורי בשביל שהאכילה עני רעב.

אברהם אבינו בונה את החסד בעולם – הצדקה היתה ישנה והעירה. עשה לה פונדק. מלמד תורה זו לרבים. ואנשי סדום מתאכזרים ומפיצים חוקי אכזריות ורשע. הורסים מה שאבותיהם אבינו בונה. אברהם אבינו יוצר אור. מעורר אהבה ורחמים לאומלל ונדכה. ואנשי סדום מחייבים מיתה למי שאינו יכול להתאכזר וגומל חסד.

„ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה. ר' חנינא אמר רבה והולכת“ – רשעתם מתגברת להחשיך את העולם. וגזר להם הקב"ה

כלי מקור הרחמים והחסד חרץ עליהם משפט זה – „אמר הקב"ה אפילו אני מבקש לשתוק דינה של ריבה אינו מניח אותי מלשתוק" (מד"ר וירא) ומשפטם נחרץ אחרי התראה של כ"ה שנה – „א"ר ירמי' בן אליעזר עיקר שלותה של סדום לא היתה אלא נ"ם שנה מהן עשרים וחמש שנה ה' הקב"ה מרעיש עליהם הרים ומביא עליהם זועות כדי שיעשו תשובה ולא עשו הה"ד המעתיק הרים ולא ידעו ובסוף אשר הפכם באפו" (מד"ר שם) כשגלה הקב"ה לאברהם אבינו את העונש הצפוי לסדום לפי מושגנו דה"ל ל"ו לשמח במשפט ה' על הרשעים המהרסים ומחריבים את העולם הסותרים את בניני החסד שהוא בונה ומפיצים חוקי אכזריות „באבד רשעים רנה" – חורבנם ריוח והצלה לעולם. מיתת רשעים טוב להם ולעולם. אבל אברהם אבינו לא נעכרו רחמיו. רשעתם ואכזריותם לא חסמה בפני זרם האהבה והרחמים. ואברהם אבינו בעל החסד – „חסד לאברהם" – נעשה סניגור לאותם שדנים דין מות את מי שגומל חסד. גם עליהם רחם והשתדל למצא בהם זכות – „כרחם אב על בנים" מאיזה אב תני ר' חייא כרחמן שבאבות זה אברהם אבינו אתה מוצא שכשהתפלל על סדום ועמורה אמר לפניו נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם וכו' ולא הסתפק בתפלה אחת אלא הרבה לבקש ולהתחנן עבורם. השתמש בחסד העליון שנתנה לו הרשות לדבר עם ה' גם לטובת סדום. „ויגש אברום ויאמר וכו' ר' אליעזר פשט לה אם למלחמה אני בא. אם לפיוס אני בא. אם לתפלה אני בא" (שם). לכל אלה נכנס אברהם. לדבר קשות ולפיוס ולתפלה (רש"י). הכניס את עצמו לסכנה לדבר קשות כמו איוב מרב יסוריו (מד"ר) כדי להציל את הרשעים בוזי דבריו ומחשיכים אורו בעולם.

ולולא נגש אברהם לבקש ולהתחנן עבורם ולדבר קשות
 ה' זה פגם במדת חסדו וה' נתבע על חורבנה של סדום כמו
 שמצינו אצל נח שתובעים אותו על שלא התפלל על דור המבול.
 אע"פ שרשעים היו על כל עבירות שבתורה עברו - וירא אלקים
 את הארץ והנה נשחתה - בכל זאת ה' לו להתפלל ולבקש רחמים
 עליהם. א"ר הונא בשם רבי יוסי ק"כ שנה ה' מתרה הקב"ה בדור
 המבול שמא יעשו תשובה. כיון שלא עשו א"ל עשה לך תבת
 עצי גופר עמד נח ונטע ארזים והיו אומרים לו ארזין אלו
 למה. אמר להן הקב"ה מבקש להביא מבול לעולם ואמר לי לעשות
 תיבה כדי שאמלט בה אני וביתי. והיו משחקין ממנו ומלעיגין
 בדבריו וה' משקה אותן ארזין והן גדילין והיו אומרים לו מה
 אתה עושה ומשיב להן כענין הזה והיו מלעיגין עליו. לסוף ימים
 קצצן וה' מנסה והיו אומרים לו מה אתה עושה ואומר להן כך
 וה' מתרה בהן. כיון שלא עשו תשובה מיד הביא עליהם מבול
 שנאמר וימח את כל היקום (תנחומא) ק"כ שנה התרה בהם והוכיחם
 על מעשיהם הרעים בכל זאת לא יצא ידי חובתו. כשנגזרה הגזרה
 ולא עשו תשובה צריך ה' להתפלל וללמד סגוריא עליהם ומכיון
 שלא התפלל לא עשה עמהם חסד זה מתיחס המבול אליו. נח
 שבוכותו ובמסירת נפשו נצל העולם מכליון גמור. שדאג בעד
 קיום כל מין ומין מחי וצומח ועל ידו נבנה העולם מחדש - הוא
 נתבע על חרבן העולם המבול נקרא מי נח - כי מי נח זאת לי -
 תולין בו הקלקלה. העונש המגיע להם עבור מעשיהם הרעים נקרא
 על שמו. כאלו הוא גרם לזה. מפני שלא התפלל. ואע"פ שאם ה'
 מתפלל לא היתה תפלתו נשמעת כי הלא לא היו שם עשרה צדיקים
 בכל זאת כיון שלא ידע ה' לו להתפלל ולבקש רחמים.

אור הצפון

עד כדי כך מגיע גודל חיוב החדר אפילו עם הרעים שברעים מתנגדיו ושונאיו בווי ומלעיגיו אשר ברשעתם הורסים ומקלקלים את אשר במסירת נפשו בנה ותקן. וגם אסור להתחבר עמהם אף לדור בשכנותם. שהרי אברהם אבינו נתרחק מפלשתים. ובמושב לצים לא ישב. שלא חטאו בלצנות אלא לאחר מאות שנים. ועל אחת כמה וכמה נתרחק מסדומים אשר רשעתם עד לשמים הגיעה. ובכל זאת עשה עמהם חסד. והתפלל עליהם. מפני שמחויב הוא לסבול גם אותם. כמו שהשי"ת ברב טובו סובל את החוטא. ואיננו מסיר חסדו ממנו אף בעת חטאו. כן גם האדם. מה הוא אף אתה.

הרצאות והצעות

של האספה שהייתה בסלבודקה במלאת שנה להסתלקותו של אדמו"ר צ"ל.

אור ליום ב' כ"ט שבט נתקבצו תלמידיו לזכרון יום הנורא ההוא הנאספים יושבים ודוממים באבלות עמוקה באין מלה בפיהם להביע צערם הנורא.

אחרי דומי ממושכה פותח חתנו הרב ר' יצחק אייזיק ש"ר שליטא: שותקים אנחנו כי גדול הכאב מאד וכך ראוי לנו כמו שעשו חבריו של איוב שישבו ושחקו שבעה ימים בהשתתפם בצערו של חברם כל שכן אנחנו שהצער צערנו והכאב כאבנו אבל החובה עלינו להתחזק על רגשות לבבנו ולפתוח בדברים לטכס עצה במצבנו הקשה איך להחזיק מעמד בחיים חיי תורה ומוסר ע"פ הדרכים והכללים שהורה לנו רבנו במסירות נפשו עלינו קשה הדבור אבל השתיקה אי"א לנו.

כתוב בספר הפרדס לרש"י ז"ל עשרה מילי דחסידות דהוה נוהג בהן רב ובתרי לא יכלין כולוהו שמעי לאחזוקי בהן וכל חד מנהוג אחזיק בחדא מנהוג. א' דלא הוה מסגי ד' אמות בקומה וקופה ונהוג רב יהודא אחריו. ב' דלא הוה מסגי ד' אמות בגלוי הראש ונהוג רב הונא אחריו. ג' דהוה מקיים ג' סעודות בשבת ונהוג רב נחמן אחריו. ד' דלא הוה מביט לצדדין. ה' אפילו לפניו לא הוה מביט דמאן דאתי לקבלי לא הוה ידע לי עד דשמע קלי ונהיגו רב יוסף ורב ששת אחריו ולא יכלו לעמוד בה וסמאו את עיניהם וכו'.

ולמה לא יכלו תלמידיו של רב לקבל על עצמם כל מילי דחסידות שהי' רב נוהג בהן? ביאור הדבר כפי מה שלמדנו רבנו וצ"ל שאצל חז"ל היתה הזהירות במעשה תוצאה מעומק הכרתם וגודל חכמתם שמצינו (חולין ק"ה) במר עוקבא שאמר אנא להא

מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא דאילו אבא כי הוה אכיל בשרא האידנא לא הוה אכל גבינה עד למחר כי השתא ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא לסעודתא אחרינא אכילנא שלכאורה פלא הדבר כיון שמר עוקבא משבח זהירותו של אביו וקורא את עצמו חלא בר חמרא למה לא נוהר גם הוא כאביו? אלא משום שידע בנפשו שלא הגיע למדרגה זו בהכרה והרגשה כמו שהיתה אצל אביו. לא הי' יכול להתנהג בזהירות זו, וכן הי' אצל תלמידיו של רבי שכל אחד קבל על עצמו להתנהג במה שנהג רבי ע"פ מדת היכולת שלו בהכרה והרגשה לפי רום ערכם בחכמה ושלמות.

עלינו ללמוד מדברי חז"ל אלו שעל התלמידים המצוה והחובה לקבל על עצמם להתנהג בהכרה ודעת במנהגי רבם, אם דבר גדול אם קטן. אבל הקבלה והשמירה צריכה להיות עד מסירות נפש. כמו אצל רבי יוסף ורבי ששת שסמאו את עיניהם. הרבה למדנו וראינו אצל אדמו"ר וצ"ל. אוכיר בזה איזה כללים שכלנו יודעים אותם: קדוש שם שמים בכל הנהגה ודבור וביחוד ע"י הרבצת תורה ומוסר. הסתכלות בכל מאורעות החיים לראות בהם השגחה פרטית ושכר ועונש. אהבת חכמה. אהבת הבריות. הצנע לכת. לשון נקי. ממשלת השכל על הרצון ע"י חזק הדעת ושבירת הרצון. מחשבות גדולות והרגשים נעלים בכבוד האדם. שאיפה לעלי' תמידית. ענינים אלה למדנו ונעשו לאיזה קנין בנפשנו ועוד יתוספו אצלנו הרבה דרכים נפלאים. כשנשתדל להוציאם מהמטמוניות שבלב כל אחד מאתנו. שלא יהיו אבודים ממנו ומכל אדם ח"ו. וזהי חובתנו אם בחפצנו להיות תלמידים נאמנים. כל אחד מאתנו יקבל על עצמו דבר אחד להלכה ולמעשה ע"פ הכרתו וידיעתו מה שקבל ולמד מאדמו"ר וצ"ל.

הרצאת הרב ר' אברהם גרודזינסקי מחשבה אחת עלינו לחשוב עתה מה רצה רבנו ז"ל מאתנו. ידועה לנו דרכו בקדש שלמד את תלמידיו הרבה מחובת האדם לפי עומק

התורה ואפשרות עליהם לפי גדלותם הרחב את אוצר ידיעתם
 האיר את שכלם פתח את הרגשת לבם בשיחותיו הגאונים אבל
 מעט מוציר סמן להם את הדרך לומר זה הדרך לנו בה
 מפני שכל אדם גדול צריך לסמן לעצמו את דרכו לפי תכונותיו
 ומצב נפשו כנראה הלך גם בזה בעקבות רבו הגאון וחסיד עולם
 מרן ר' ישראל סלנטר זצ"ל מי שראוה ארץ שלשרת תלמידיו
 המפורסמים הגרי בלאזער זצ"ל הגרש"ז זיו זצ"ל והגר"נ
 אמסטרדם זצ"ל לא האמין כי מרב אחד למדו-רחוקים היו איש
 מרעהו מקצה אל קצה ואם רבם הגדול הי' מתורה להם דרך
 מסוים שילכו בה אז היו כולם הולכים בדרך אחת אלא בשביל
 שגדולים היו למדם הגר"ס אך את כללי המוסר שחדש חובת
 תקון המדות לימוד חמוסר לימוד הלכות של תורת המוסר חכמת
 העולם הנחוצה לזה וכו' בעבודת המוסר היו כולם חברים ויהי
 עם זה התורה לו כל אחד את דרכו לעצמו ובדרך זו הלך גם
 רבנו נקודות מיוחדות הראה לכעמים גם ליחיד דרך בקורצ' או
 עצה או קבלה על יוהכ"פ אבל רוב עבודת שלמותו השאיר לו
 שיהי' הוא המורה דרך לעצמו עיקר חובתנו שלא להסתפק
 בדרכים הכלליים אלא כל אחד יחשוב אדות דרכו הפרטי לפי
 גודל ידיעתו ועומק הבנתו תכונת נפשו ומצב רוחו בדרך כזו
 יכול האדם לכן אל האמת עבודה יחידית זו לא תפריע
 להתאחדותנו הכללית כי הלא כולנו מבקשים את האמת רק כל
 אחד באופן שנוח לו ביותר להגיע אליו ואם עתה נתפרדה
 חוששני שנאחר כי גם זה יוכל להתהווה לדרך היו שאין בכלל
 דרך בעבודת השלמות וענין המוסר הוא רק היספה של חלק
 שנשתכח בתורה חלק של יראה ומדות שנשמט מבלי משים מחלק
 וההלכה לחלק האגדה וע"י רגורת המוסר של הגר"ס הותורה
 עטרה ליושנה לקבוע מקומה בהלכה אמת הדבר שזה אחד
 מחדושי הגדולים של הגר"ס זצ"ל שרבנו טרח להאיר אותו
 לנו בעומקן ורוחבן של הלכות אלה ממקורי הש"ס והפוסקים
 אבל אם לא נכשיר ונתקן את עצמנו גם בעבודת המוסר ותקון
 המדות תהי' תורת המוסר בכל חלקי חלומות שבש"ס ותשתכח

חלילה עוד פעם מאתנו. לכן בשעה רוממה זו שכלנו מרגישים
בנחיצתה של אספתנו עלינו לטכס עצה איך להמשיך את עבודת
המוסר לעתיד. לעצמנו ושנוכל לזכות מזה גם לזולתנו. חובה עלינו
שכל אחד מאתנו יגביל לו איזה זמן לעשות סך-הכל מכל מדה
שקבל מרבנו ידיעת התורה והבנתה הכרת האדם גדלותו ושפלותו
אפשרות עליתו וירידתו והכרת עצמו בפרט. ומכל אלה יחד יתוה
לו את דרכו המתאמת לו לפי כשרונו ותכונת נפשו. ויחד עם זה
יכיר שאם חברו הולך בדרך אחרת דרך המתאמת לו בכל זאת
המטרה היא אחת ורק האמצעים שונים המובילים לנקודה אחת
אשר כלנו כאחד שואפים אליה. גם עלינו לבקש עצות בענינים
אלו אשר כוללים ומקיפים כולנו בעקרי יסודי המוסר השונים לכל
נפש. הצעתי שכל אחד יסכים לותר מעצמו בעד מוסר. בשביל
תורה מותרים לנו הרבה מעניני כבוד וחיי עוה"ו. בשביל
שמרגישים אותה לחיים ממש מהראוי שנרגיש שגם מוסר הוא
חיים – כי היא חייך כתיב וראוי לותר מה עבודה כמדה לותר
ובמה לותר. זה ידן כל אחד כפי דעתו אבל הויתור בכלל יוכל
להיות קבלה כללית בע"ה.

ה ר ב ז ל מ ן פ ר מ ו ט קרא להתחזקות מתוך
התלהבות. וזה תוכן דבריו: רבנו למד אותנו לראות את העולם
בבחינה געלה ולהרגיש עצמנו כבני מלכים. עתה מרגישים לנו
כאלו נגרשנו מגן-עדן. ויש לירא על פעולת ירידה פתאומית זו.
לכן החזוק נחוץ עתה מאד ומהראוי לטכס עצה ביחד.

ה ר ב מ ש ה ד ב ה צ פ ת י הוסיף לעורר אחד
מהדברים שנעשה קנין בנפשנו מתורת רבנו ז"ל היא אהבת
החכמה. אהבה זו ובקשתה יסוד של עלי' הוא. כאשר באר רבינו
יונה ז"ל בפירושו על אבות. על המשנה איזהו חכם הלומד מכל
אדם (פ"ד). מהראוי לנו להתחזק בזה עתה יותר ויותר לחזור על
כל מדה שזכינו לשמוע מרבנו להטות און קשבת לכל אשר
ביכלתנו לשמוע. וליקר גם מחשבותינו.

ה ר ב ז ל מ ן א ז ס ו ב ס ק י : רבנו מוסר-את כל ימי חייו לעבודה אחת להפיץ תורה ודעת תורה-זו מוסר בישראל במסירת נפש ממש עבד על שדה מטרתו זאת חובה עלינו בתור תלמידיו להמשיך את עבודתו הגדולה כפי אפשרותנו להשתדל בכל עזו להפיץ תורה ומוסר בכל עת ובכל מקום והבא ללמד נמצא למד.

ה ר ב י ו ס ף פ ר ב ר מ צ י ע : לעשות את יום הסתלקותו של רבנו ליום של תשובה לכל תלמידיו.

ה ר ב י ו ס ף ח י י ס ז ק ם מ צ י ע : לעשות אספה כזו פעם אחת בחדש.

ה ר ב א י ס ר ש ו ר מ צ י ע : ליסד בית מוסר בסלבודקה

ה ר ב נ פ ת ל י ש ק ו ב י צ ק י : שני דברים היו לנו כשהיינו אצל רבנו בית מדרש לתורת המוסר ובית החנוך לעבודת המוסר שונה הי' בית החנוך מבית המדרש הבדל גדול הי' בינם בביהמ"ד למוסר למדנו כולנו יחד והרגשנו בעליתנו הרבה מקצועות בתורה נתבררו לנו בבית מדרש זה ידיעותינו נתעשרו הבנתנו נתגדלה ונתרחבה דעותינו נתישרו השקפותינו נתחלפו אבל ההתעלות מבית החנוך היתה באופן אחר לגמרי החנוך הי' לכל אחד בפרט ומבלי הגיד לנו שהוא מחנך אותנו לא הרגשנו בעת עליתנו כיצד אנחנו עולים באיזה אופן הוא דרך העלי' שלנו רק אחרי משך שנים נתודע לנו שנתרוממנו ונעשינו לאחרים כל אחד לבש צורה חדשה כפי ערכו ותכונתו ועתה כאשר נשארנו באין מורה ומחנך אין אנו יודעים דרכי החנוך כראוי ובפן הצעתי כי אותם היודעים מדרכי החנוך יבארו לעתים קרובות את הדרכים האלה ואז נוכל כל אחד לברר

את דרכו למעשה גם מבית מדרשו של רבנו חסר לנו הרבה כי שונים היו המקצועות שבתורה ששח אדוותם בשנים האחרונות מאלה שדבר בהם בשנים הקודמות ובכן ראוי שתלמידיו הגדולים הנזכרים גם חדושו של רבנו מהשנים הקודמות ישתדלו לברר אותם לפנינו להעלותם בכתב כפי האפשר ולהדפיסם.

אחרי המשא ומתן בכל ההצעות נתקבלו החלטות אלו:

א. כל אחד מחויב בכל עת ובכל מקום להשתדל בהרבצת תורה ולמוד המוסר.

ב. יום הסתלקותו יהי לתלמידיו יום של תשובה.

ג. כל אחד מתלמידי רבנו יקבל על עצמו הנהגה אחת מהנהגותיו.

ד. לעשות אספה בכל רבע שנה.

ה. להדפיס בכל חודש איזה משיחותיו של רבנו ולשלחם לכל תלמידיו.

ו. נבחר ועד לעסוק ביסוד «בית המוסר» בסלבודקה.

